

Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir

EU4Environment
Green Economy in Eastern Partner Countries

Azərbaycanda ekoloji yoxlamalar və uyğunluğun təmin edilməsi

Action implemented by:

Azərbaycanda ekoloji yoxlamalar və uyğunluq təminatı

Ön söz

Bu hesabat Azərbaycan Respublikasında ekoloji yoxlamalar üçün çərçivəni və onların ölkənin ümumi ekoloji uyğunluq təminat sistemində (təşviq, monitorinq və icra) necə uyğunlaşdığını təhlil edir. Hesabat, həmçinin ekoloji yoxlamalar və ekoloji uyğunluq təminatının digər aspektlərinin islah edilməsi üçün prioritet sahələri müəyyən edir və problemlərin həlli yollarını tövsiyə edir. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN) bu hesabatın diqqət mərkəzində olan məsələ kimi ekoloji yoxlamaları seçmişdir, çünki onlar uyğunsuzluqların həm müəyyən edilməsi, həm də sübutlarının toplanması üçün əvəzsiz alətdir.

Bu hesabat 13-17 mart 2023-cü il tarixlərində Azərbaycanın Bakı şəhərində keçirilmiş bir sıra müsahibə və görüşlərin nəticələrinə əsaslanır. Hesabat, həmçinin ikinci dərəcəli mənbələrə, o cümlədən ETSN tərəfindən paylaşılan məlumatlara istinad edir. Missiya səfəri zamanı ətraf mühitin mühafizəsi müfəttişliyinin ofislərinə baş çəkilməmişdir. Buna görə də hesabatda müfəttişliyin imkanları və resurslarının hərtərəfli qiymətləndirilməsi öz əksini tapmamışdır.

Bu hesabat bir neçə il ərzində İƏİT tərəfindən Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunda ekoloji uyğunluq təminatı üzrə həyata keçirilmiş əhəmiyyətli işlərə əsaslanır. Bunlara Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Fəaliyyət Proqramı İşçi Qrupu və Avropa İttifaqının Şərq Qonşuluğu Ölkələrində Yaşıl İqtisadiyyat Proqramının işi daxildir.

Bu hesabat Avropa İttifaqı Ətraf Mühitə (EU4Environment) fəaliyyəti çərçivəsində hazırlanmışdır: Yaşıl İqtisadiyyat Proqramı. Hesabat, xüsusilə, Ekoloji uyğunluq təminatı və məsuliyyət sistemlərinə dair 3.2-ci komponentə, "Uyğunluq təminatı sistemləri, alətləri və vasitələrinin gücləndirilməsi"yə dair 3.2.1-ci alt-komponentə və "Yüksək təsirli tətbiq və uyğunluq alətlərinin islahatı, o cümlədən ekoloji məsuliyyət"ə dair 3.2.2-ci alt-komponentə həsr olunmuşdur. Bu, Şərq Tərəfdaşlığı (EaP) ölkələrində ətraf mühitə uyğunluğun təminat sistemlərini təhlil edən Ermənistan, Gürcüstan və Moldova ilə bağlı hesabatlardan sonra EU4Environment hesabatlarının dördüncüsüdür.

EU4Environment proqramının məqsədi Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinə təbii kapitalarını qorumaqda və insanların ekoloji rifahını artırmaqda kömək etməkdir. Bu məqsədlə Proqram, ətraf mühitlə bağlı fəaliyyətləri dəstəkləyir; daha yaşıl inkişaf üçün imkanları nümayiş etdirir və açır; habelə ekoloji riskləri və təsirləri daha yaxşı idarə etmək üçün mexanizmlər müəyyən edir. Fəaliyyət Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilir və 5 Tərəfdaş təşkilat — İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT/OECD), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa İqtisadi Komissiyası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişafı Təşkilatı və Dünya Bankı tərəfindən həyata keçirilir. Fəaliyyətin icra müddəti 2019-2024-cü illəri əhatə edir.

Burada ifadə olunan fikirlər yalnız müəlliflərə aiddir və heç bir şəkildə Avropa Birliyinin, üzvlərinin, EaP hökumətlərinin və ya icraçı tərəfdaşların rəsmi fikirlərini əks etdirmir.

Bu hesabat və ona daxil edilmiş hər hansı xəritə hər hansı ərazinin statusuna və ya suverenliyinə, beynəlxalq sərhədlərin və sərhədlərin delimitasiyasına və istənilən ərazinin, şəhərin və ya rayonun adına zərər vurmur.

Bu hesabat Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə hazırlanmışdır.

Mənbəyə müvafiq istinadın təmin edildiyi təqdirdə bu hesabatın mətnindən istifadə etməyə icazə verilir.

Bu sənədin satışı qadağandır.

Lütfən, bu nəşrə aşağıdakı kimi istinad edin: EU4Environment (2024), *Azərbaycanda ekoloji yoxlamalar və uyğunluq təminatı*.

Minnətdarlıq

Hesabatın əsas müəllifləri İƏİT-in Ətraf Mühit Direktoratının Layihə Meneceri Olqa Olson; Şotlandiya Ətraf Mühitin Mühafizəsi Agentliyinin Beynəlxalq İnkişaf Meneceri Saymon Binqham (güclü tərəflərin, boşluqların və tövsiyələrin müəyyən edilməsi və ekoloji yoxlamalar üzrə təlimatlar); və Azərbaycandan hüquq eksperti Ruslan Salmanovdur (yoxlamalar üçün hüquqi baza). Olson İƏİT-in Ətraf Mühit Direktoratının Maliyyə, İnvestisiya və Qlobal Əlaqələr Şöbəsinin rəhbəri vəzifəsini icra edən Kristof Miçalakin ümumi rəhbərliyi altında hesabatın hazırlanmasına rəhbərlik etmişdir.

Müəlliflər hesabatın hazırlanmasında əməkdaşlığına görə Azərbaycan hökumətinə, xüsusilə də Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Ekoloji siyasət şöbəsinin müdiri Faiq Mütəllimova və "EU4Environment" Fəaliyyətinin Azərbaycan üzrə Milli koordinatoru və nazirliyin Ekoloji Siyasət Şöbəsinin Baş məsləhətçisi Qızılgül Həsənovaya minnətdarlıqlarını bildirirlər.

Müəlliflər həmçinin 2023-cü ilin mart ayında Azərbaycana missiya səfəri zamanı hesabat müəllifləri ilə görüşən və faydalı məlumatları paylaşan Azərbaycandan əlavə maraqlı tərəflərə, xüsusilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin müxtəlif idarələri, o cümlədən Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti (DETX); İqtisadiyyat Nazirliyi; Ədliyyə Nazirliyi; Daxili İşlər Nazirliyi; Baş Prokurorluq; Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyi; Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR); "AzerGold" mədən şirkəti; və Qafqaz üçün Regional Ekoloji Mərkəzin (REM Qafqaz) Azərbaycan Filialına təşəkkür edirlər. Əlavə l-də görüşən bütün maraqlı tərəflər sadalanır. Müəlliflər, həmçinin 5 oktyabr 2023-cü il tarixində hesabatın ilkin nəticələrini müzakirə etmək üçün onlayn görüşdə iştirakına görə ETSN-nin Ekoloji Siyasət Şöbəsinin Müdir Müavini cənab Rafiq Verdiyevə, ETSN-nin DETX-in Hüquq Şöbəsinin Rəhbəri cənab Ataxan Bədəlova, ETSN-nin Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyinin Baş Eksperti cənab Sənan Rəsulova, ETSN-nin Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyinin Baş Hüquqşünası cənab Rövşən Cabbarova təşəkkürlərini bildirirlər.

Müəlliflər "EU4Environment" Fəaliyyətinin Azərbaycan üzrə Milli koordinatoru Kamran Rzayevin məlumat toplanmasında əvəzolunmaz köməyini və təşkilati dəstəyini yüksək qiymətləndirirlər. Onlar həmçinin Avropa İttifaqının Azərbaycandakı Nümayəndəliyinin Proqram meneceri Ramilə Aslanovaya təşəkkür edirlər.

Müəlliflər həmçinin logistik dəstəyə görə İƏİT-in Ətraf Mühit Direktoratından Mari Laikreyə və kommunikasiya dəstəyinə görə İƏİT-in Ətraf Mühit Direktoratından Mariya Duboisə minnətdarlıqlarını bildirirlər.

Mündəricat

Ön söz	2
Minnətdarlıq	4
Abbreviaturlar və akronimlər	7
İcra xülasəsi	9
1 Giriş	13
2 Azərbaycanda ekoloji yoxlamalar sistemi	14
3 Ekoloji uyğunluğun digər aspektlərinin gücləndirilməsi	27
İstinadlar	36
Əlavə I. Maraqlı tərəflərin Azərbaycanın paytaxtı Bakıya missiya səfəri çərçivəsində görüşü	37
Əlavə II. Azərbaycanda istifadə olunan ekoloji yoxlama suallarının nümunəsi	39
Əlavə III. Beynəlxalq təcrübə əsasında ekoloji yoxlamaların aparılması üzrə Təlimat	41

Cədvəllər

No table of figures entries found.

Şəkillər

Şəkil 2.1. 2015-2022-ci illər ərzində Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin monitoring fəaliyyəti	16
Şəkil 2.2. 2018-22-ci illər ərzində Azərbaycanda xüsusi ekoloji yoxlamaların illik sayı	22
Şəkil 3.1. ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin monitoring gəmisi	28
Şəkil 3.2. Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin səyyar laboratoriyası	29
Şəkil 3.3. 2014-22-ci illərdə Azərbaycanda fiziki və hüquqi şəxslərə tətbiq olunan inzibati cəzaların sayı	34
Şəkil 3.4. 2014-22-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğuna verilmiş cinayət işlərinin sayı	34

Blok-sxemlər

Blok-sxem 2.1. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekoloji xəbərdarlıqların alınması üçün kanalları	23
Blok-sxem 2.2. Ədliyyə Nazirliyinin elektron yoxlamalar reyestrinə daxil edilmiş məlumatlar	24
Blok-sxem 3.1. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin və Cinayət Məcəlləsinin ətraf mühitlə bağlı müddəaları	33

Abbreviaturlar və akronimlər

AİB	Asiya İnkişaf Bankı
AZN	Azərbaycan manatı
BP	British Petroleum
EaP	Şərq Tərəfdaşlığı
EU4Environment	"Avropa İttifaqı Ətraf Mühitə naminə"
EUR	Avro
FAQ	Tez-tez verilən suallar
CİS	Coğrafi informasiya sistemi
IED	Sənaye Emissiyaları Direktivi
IMPEL	Ətraf mühit haqqında Qanunun icrası və tətbiqi üzrə Avropa Birliyi Şəbəkəsi
INECE	Ekoloji Uyğunluq və Tətbiq üzrə Beynəlxalq Şəbəkə
IRAM	İnteqrir risk qiymətləndirmə metodu
İSO	Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı
LİİS	Laboratoriya informasiya idarəetmə sistemi
MYK	Maksimum yolverilən konsentrasiya
ETSN	Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi
QHT	Qeyri-hökumət təşkilatı
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
FMV	Fərdi mühafizə vasitələri

REM Qafqaz	Qafqaz üçün Regional Ekoloji Mərkəz
SOCAR	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti

İcra xülasəsi

Yaxşı ekoloji uyğunluğun təşviqi və tətbiqi ekoloji siyasətlərin həyata keçirilməsi üçün mühümdür. Effektiv və vaxtında aparılan yoxlamalar ekoloji məsələlərlə məşğul olan orqanlara ölkə ekologiyasını daha yaxşı qorumaqda kömək edə bilər. Bu məqsədlə onlar şirkətlərin ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarına riayətini izləməyə və təşviq etməyə kömək edir və uyğunsuzluğa çevik reaksiya üçün sübutlar toplayır.

Azərbaycan Respublikası institusional və tənzimləyici dəyişikliklər daxil olmaqla ekoloji yoxlama sisteminin modernləşdirilməsində müəyyən irəliləyiş əldə etmişdir. Lakin, Azərbaycanda ekoloji vəziyyət hava, su və torpağın çirklənməsi, təhlükəli tullantılar, meşələrin məhvi və biomüxtəlifliyin itirilməsi ilə kəskinləşməyə davam edir.

Bu hesabat ölkədə ekoloji yoxlamalar üçün çərçivəni və onların Azərbaycanın ümumi ekoloji uyğunluq təminat sistemində (təşviq, monitorinq və icra) necə uyğunlaşdığını təhlil edir. Hesabatda həmçinin qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə əsaslanmaqla gələcək təkmilləşdirmələr üçün tövsiyələr müəyyən edilir.

Əsas nəticələr

- Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti (DETX) 2020-ci ildə yaradıldığı vaxtdan Azərbaycanda ekoloji nəzarətdə əsas rol oynayır. DETX-nə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) regional idarələri tərəfindən dəstək göstərilir. Onlar yoxlamalar və monitorinqlər sahəsində digər nazirlik institutları ilə əməkdaşlıq edirlər ki, bu əməkdaşlığa da birgə yoxlamalar daxildir.
- Uyğunluq təminatı institutları ekoloji məsələlərlə bağlı icazələri verən orqanlarla əməkdaşlıq edirlər. Paylaşılan onlayn sənəd sistemi icazələri ehtiva edir. Bununla belə, sistem bütün mövcud icazələri əhatə etmir və ETSN-nin bütün şöbələri onun məzmunundan xəbərdar deyil.
- Yoxlamaların təşkili və aparılması qaydaları, habelə tənzimlənən təşkilatların risk təsnifatının əsas prinsipləri mövcuddur. Bununla belə, Azərbaycan daha spesifik risklərin qiymətləndirilməsi metodologiyasından, ola bilsin ki, yoxlamanın daha yaxşı planlaşdırılması üçün müstəqil sənəd kimi faydalana bilər.
- Yoxlamalar uyğunluq təminatı üçün əsas vasitə olmaqdadır. Dövlət qurumlarında planlı yoxlamalar, o cümlədən özəl qurumlarda xüsusi yoxlamalar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən edildiyi təqdirdə və İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təsdiq edildikdə həyata keçirilir. Bununla belə, iki məsələ DETX-in uyğunluğu yoxlama qabiliyyətinə ciddi təsir göstərmişdir. Birincisi yüksək riskli dövlət şirkətlərinin müntəzəm yoxlamaları üçün müddələrin olmamasıdır. İkincisi özəl müəssisələrin planlı ekoloji yoxlamalarına moratorium "sahibkarlığın asanlaşdırılması" məqsədi ilə bir sıra dövlət siyasəti sektorlarında 2015-ci ildən bəri qüvvədə olub.
- Yoxlamaya əsas verəcək "əhəmiyyətli təhlükə" kimi təsnif edilən metodologiyanın olmaması səbəbindən xüsusi yoxlamaların təsdiqlənməsi üçün meyarlar aydın deyil. Bir neçə xüsusi özəl müəssisənin yoxlanması təsdiqlənmişdir. Aparılan yoxlamalarda müəssisələrin binalarına daxil olmaq mümkün deyil və əvvəlcədən təsdiq edilmiş suallar siyahısına tabedir.
- ETSN ekoloji insidentlər barədə ictimaiyyətdən xəbərdarlıq almaq üçün bir çox kanallardan, o cümlədən qaynar xətt, "EcoRadar" tətbiqi, məktublar və sosial mediadan istifadə edir. Bununla belə, hadisələrə 24/7 rejimində reaksiya vermək imkanı yoxdur.

- Yoxlamalar zamanı toplanmış nümunələri təhlil edən, akkredite olunmamış laboratoriya olan "AzeLab" yaxşı təchiz olunub. Elektron laboratoriya idarəetmə sisteminin yaradılması planlaşdırılır. Buna baxmayaraq, "AzeLab"-da avadanlığın təmiri və yenidən qurulması üçün bəzi analitik imkanlar və resurslar yoxdur.
- Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə yoxlamalar haqqında məlumatları özündə əks etdirən "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestri"-nə malikdir. Məlumat toplusu yüksək dəqiqliyə malikdir, çünki o, müəssisələrin vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsinə əsaslanır. Lakin reyestr yalnız əsas məlumatları təhlil etmək üçün istifadə olunur, hərçənd onun daha təkmil təhlil üçün potensialı var. Yoxlama hesabatları təftiş orqanı və yoxlanılan qurum üçün əlçatandır, geniş ictimaiyyət üçün əlçatan deyil.
- Uyğunluq təminatı institutlarının sabit ştat sayı var və ETSN-nin regional idarələrinin rəhbərləri (onlar DETX-nin regional bölmələri kimi fəaliyyət göstərilər) rotasiya edirlər. İşə götürülmüş işçilərdən daimi müqavilələr imzalamaq üçün kvalifikasiyalarını saxlamaları tələb olunur. Bununla belə, sahə müfəttişlərinin sayı kifayət qədər deyil və mövcud olanlar da kvalifikasiyanın artırılması sxemləri ilə kifayət qədər dəstəklənmir.
- DETX və ETSN-nin regional idarələri sahə işlərində elektron cihazlardan (planşetlərdən) istifadə edir və rəqəmsallaşdırılmış Cəza Protokollarını İdarəetmə Sistemine malikdir, lakin onların uyğunluğun sahədə qiymətləndirilməsini dəstəkləmək üçün texnologiyaları məhduddur.
- Yoxlamalardan başqa uyğunluğun monitorinqi vasitələrinə müəssisələr tərəfindən illik özünü-monitorinq hesabatları, ekoloji monitorinq (o cümlədən iki mobil stansiya vasitəsilə) və ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin rüblük dəniz ekspedisiyaları daxildir. Sayının artırılması nəzərdə tutulsa da, Azərbaycanda avtomatlaşdırılmış hava monitorinq stansiyaları bütün ölkəni əhatə edəcək qədər deyil. Şirkətlərin özünümonitorinq sistemi çox sayda obyektə əhatə edir, lakin yoxlama mexanizmi çatışmır və kağız daşıyıcıdır.
- Ekoloji məsələlərlə bağlı icazələrin verilməsi üçün ödənişlər dəyişir və müəyyən icazələrin etibarlılıq müddəti sabitdir. Bununla belə, Sovet dövründən qalma köhnəlmiş Maksimum yol verilən konsentrasiya (MYK), ekoloji məsələlərlə bağlı icazələr üzrə qanunvericilikdəki boşluqlar və zəif modelləşdirmə imkanları çirklənmənin uğurla tənzimlənməsinə mane olur. İnteqrasiya icazələr və Ümumi məcburi qaydalar istifadə edilmir.
- ETSN ekoloji uyğunluğu təşviq etmək üçün ekoloji məsələlərdə məlumatlılığın artırılmasına böyük əhəmiyyət verir. ETSN-nin regional idarələri və ETSN-nin Ekoloji Maarifləndirmə və Kommunikasiya Şöbəsi əhali üçün maarifləndirmə tədbirləri təşkil edir. Bununla belə, tənzimlənən qurumlara yönəlmiş uyğunluğu təşviq edən fəaliyyətlərin əhəmiyyətli çatışmazlığı mövcuddur.
- Ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarına əməl edilməməsinə qarşı cərimələrə təkmilləşdirmə tələb edən tədbirlər planları, lisenziyaların və icazələrin dayandırılması, inzibati cərimələr və cərimələrdən tutmuş həbsə qədər olan cinayət cəzaları daxildir. İnflyasiya ilə əlaqəli olmasa da, uyğunsuzluğa görə cərimələrin səviyyəsi son vaxtlar yüksəlmişdir. İnzibati Xətalər və Cinayət məəcəllələrində cəzalara yenidən baxılması üçün tədbirlər paketi nəzərdən keçirilir. Baş Prokurorluğun nəzdində ekoloji pozuntuların araşdırılması üçün qeyri--cinayət işlərinə baxılması idarəsi fəaliyyət göstərir — bu idarə müfəttişliklə sıx əməkdaşlıq edir və prokurorlara ekoloji təlimlər keçir. Bununla belə, cinayət cəzalarının tətbiqində meylsizlik var.

Əsas tövsiyələr

Ekoloji uyğunluğun təşviqi və təminat sistemini gücləndirmək üçün Azərbaycan, Aİ və İƏİT ölkələrinin qabaqcıl təcrübələrinə əsaslanan aşağıdakı tövsiyələri nəzərdən keçirə bilər:

- İcazələri ehtiva edən və icazələri verən və nəzarət edən institutlar arasında paylaşılan ETSN-nin onlayn məlumat idarəetmə sistemi haqqında məlumatlılığı artırın. Bütün mövcud icazələri daxil etmək üçün verilənlər bazası da retroaktiv olaraq həyata keçirilməlidir.

- MYK-ləri yeniləyin və ümumilikdə ətraf mühitin daha yaxşı mühafizəsi üçün su axıdılması, tullantılar və istixana qazları emissiyalarına icazə verilməsini tənzimləyən qanunvericilik hazırlayın.
- İcazə şərtlərinin və ətraf mühitə nəzarətin inkişafını dəstəkləmək üçün modelləşdirmə imkanlarını genişləndirin və ETSN ilə digər nazirliklər arasında icazə verilən obyektlər və onların emissiyaları haqqında məlumat mübadiləsini yaxşılaşdırın.
- Planlı yoxlamaların yenidən başlamasına mane olan problemləri, o cümlədən müfəttişlər üçün xüsusi tədbirlərlə, müfəttişlərin mümkün korrupsiyasını aradan qaldırın, bəziləri bunu özəl müəssisələrdə planlı yoxlamalara davam edən moratoriumu əsaslandıraraq mümkün səbəblərdən biri hesab edir.
- Özəl müəssisələrdə planlı yoxlamaların aparılması imkanlarını bərpa edin; yüksək riskli dövlət qurumlarının müntəzəm ekoloji yoxlamalarına imkan verən və uyğunsuzluğun aşkar edilməmiş qalmamasını təmin etmək üçün yerində yoxlamalara imkan verən müddəalar təqdim edin.
- Xüsusi (ad hoc) yoxlamalara icazə vermək üçün meyarları aydınlaşdırın və prosesin, xüsusən də yoxlamalar üçün rədd edilmiş sorğularla bağlı prosesin şəffaflığını artırın. Əvvəlcədən- təsdiqlənmiş yoxlama suallarına ehtiyacı yenidən nəzərdən keçirin. Eyni müfəttişlərin mütəmadi olaraq eyni obyektə baş çəkmədiyindən əmin olun.
- Müfəttişlərə sübut toplamaq və uyğunsuzluğu vaxtında aradan qaldırmaq imkanı vermək üçün ekoloji xəbərdarlıqların işlənməsi sürətini demək olar ki, real -vaxt rejiminə qədər artırın. Bütün Azərbaycanı əhatə edən ekoloji insidentlər üçün ilboyu 24/7 rejimində cavablandırma potensialını yaradın.
- Mövcud qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrə əsaslanaraq ətraf mühitin mühafizəsi üzrə yoxlamaların planlaşdırılması üçün risklərin qiymətləndirilməsi metodologiyasını təkmilləşdirin və onu müstəqil sənəd kimi qəbul edin.
- Yoxlamaları vergilər vasitəsilə maliyyələşdirmək əvəzinə yoxlamalar üçün ödənişlərin tətbiqini düşünün.
- Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestrinin uyğunluq tendensiyalarını və uyğunsuzluq ehtimalını təhlil etmək üçün onu təkmilləşdirməklə onun bütün potensialından istifadə edin. Yoxlama planlarını və hesabatlarını dərc edin.
- "AzeLab" laboratoriyasını uyğunluğun qiymətləndirilməsində səlahiyyətli və etibarlı alətə çevrilməsi üçün akkredite edin. "AzeLab" ehtiyaclarının ödənilməsini təmin etmək üçün investisiya və aktivlərin idarə edilməsi proqramı hazırlayın. Nümunələrin idarəedilməsini rəqəmsallaşdırın.
- İcazələrin verilməsi, monitorinqlər və hesabatverməni dəstəkləmək üçün əldə edilmiş hesabatları yoxlamaq və rəqəmsallaşdırmaqla şirkətlərin özünümonitorinq və hesabatvermə tələblərini gücləndirin.
- Ekoloji uyğunluq təminatı üzrə institutların moratorium ləğv edildikdən sonra tam yoxlama gücünə nail olmaq üçün işçi heyətinin və avadanlıqlarının sayını sürətlə artırma bilməsi üçün bunu əvvəlcədən planlaşdırın. Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin bütün ölkə üzrə monitorinq apara bilməsini təmin etmək üçün onun resurs planını hazırlayın.
- DETX-nin və ETSN-nin regional idarələrinin əməkdaşları üçün onların işlərinin texniki aspektlərini əhatə edən kvalifikasiya sxemini tətbiq edin. ETSN-nin əməkdaşları üçün uyğunluq təminatı üçün ekoloji yoxlamaların faydalılığı ilə bağlı təlim proqramlarını işləyib hazırlayın.
- DETX-ni və ETSN-nin regional idarələrini pilotsuz uçuş aparatları, peyk qabiliyyəti və modelləşdirmə paketləri kimi uyğunluğun yerində qiymətləndirilməsi üçün texnologiya ilə təmin edin.
- Mümkün uyğunsuzluqları müəyyən etmək və moratoriumun yoxlamalara təsirini öyrənmək üçün avtomatlaşdırılmış hava monitorinq stansiyalarının sayını artırın. ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin gəmisindən 4-illik ekspedisiyadan kənar, məsələn, əlavə nümunə

götürmə və ya universitet tədqiqatları üçün istifadə etməyi nəzərdən keçirin. 2 şöbənin mobil laboratoriyasından istifadənin necə optimallaşdırıla biləcəyini nəzərdən keçirin.

- Özəl sektora, o cümlədən xüsusi qruplara ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarına riayət olunması ilə bağlı daha çox izahlı məlumat və dəstək fəaliyyəti təmin edin. Ekoloji uyğunluq təminatı məlumatlarını mərkəzləşdirmək məqsədilə DETX üçün xüsusi veb sayt yaratmağı nəzərdən keçirin.
- Ekoloji cərimələri inflyasiya ilə əlaqələndirin və cinayət cəzalarının niyə az tətbiq edildiyini araşdırın. Cinayət Məcəlləsində müəyyən əsas terminlərin açıqlamasını verin.

1 Giriş

1. Azərbaycanın inkişaf etmiş neft sənayesi və onunla bağlı kimya sektoru ətraf mühitə yük yaradır. Ölkənin əsas ekoloji problemləri hava və suyun çirklənməsi, kənd təsərrüfatının həddindən artıq istifadəsi nəticəsində torpağın deqradasiyası və eroziyasından, meşələrin qırılmasından, təhlükəli tullantılardan və bioloji müxtəlifliyin azalmasından ibarətdir (AİB, 2019^[1]; Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, 2023^[2]). 2019-cu ildə Azərbaycanda hissəciklərə məruz qalma hər kubmetr üçün 26,27 mikroqram təşkil edib ki, bu da Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) tövsiyə olunan təlimatlarından beş dəfədən çox və Avropa İttifaqındakından təxminən iki dəfə çoxdur (İƏİT.stat, 2019^[3]; ÜST, 2021^[4]).
2. Azərbaycan ekoloji problemlərini həll etmək üçün hərəkətə keçdi. Bura tullantı sularının təmizlənməsi proqramı və ölkənin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə layihələr, məsələn, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və digər layihələr daxildir (Azərbaycanın Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, 2023^[2]; Şərq Tərəfdaşlığı Ölkələri üçün Aİ-nin Su Təşəbbüsü, 2022^[5]). Ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarına riayət edilməməsinin aşkar edilməsi üçün ətraf mühitin çirklənməsi səviyyələrinin effektiv monitorinqi Azərbaycanda ətraf mühitin mühafizəsi və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün əsasdır.
3. Yoxlamalar ətraf mühitin monitorinqi, könüllü uyğunluğun təşviqi və uyğunluq təminatından ibarət hər hansı ekoloji uyğunluq təminat sisteminin mühüm xüsusiyyətidir. Yoxlamalar ya adi (yoxlama planına uyğun olaraq) və ya xüsusi (sorğuya cavab olaraq və ya uyğunsuzluq halında (təsadüfi və ya məqsədyönlü) lisenziyalaşdırma/icazə çərçivəsində həyata keçirilir) ola bilər (Avropa Komissiyası, 2001^[6]). Dövlət müfəttişləri adətən ekoloji yoxlamalar aparırlar (INECE, 2009^[7]). Onlar yoxlanılan obyekt haqqında faktlar toplayır, sənədləri toplayır və təhlil edir, müşahidələr aparır və bəzən uyğunluğu müəyyən edə bilirlər (INECE, 2009^[7]). Yoxlamalar tənzimlənən qurumun ekoloji keyfiyyət standartlarına nail olmasına nəzarət etməyə, onun özünü-monitorinq hesabatlarını yoxlamağa, fəaliyyətini və əməliyyatlarını qiymətləndirməyə, binalarını və avadanlıqlarını yoxlamağa, ekoloji idarəetmənin adekvatlığını və qeydləri yoxlamağa kömək edə bilər (Avropa Komissiyası, 2001^[6]).
4. Bu hesabatda ekoloji yoxlamaların keyfiyyəti və Azərbaycanda ekoloji tələblərin yerinə yetirilməsinin digər aspektləri qiymətləndirilir. 2-ci fəsildə ölkədəki ekoloji yoxlamalar təsvir edilir və onların effektivliyi təhlil olunur. 3-cü fəsildə ekoloji uyğunluğun digər aspektləri təhlil olunur və təkmilləşdirmə üçün tövsiyələr verilir.

2 Azərbaycanca ekoloji yoxlamalar sistemi

5. Azərbaycanda bir neçə institut qanun və normativ aktlar əsasında ekoloji yoxlamaların aparılmasında əməkdaşlıq edir. Məsələn, 8 iyun 1999-cu il tarixli 678-IQ "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununu ölkədə ekoloji uyğunluq təminatı üçün hüquqi bazanı müəyyən edir. 2 iyul 2013-cü il tarixli 714-IVQ nömrəli "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Qanun ekoloji yoxlamaları tənzimləyir.

2.1. Azərbaycanda ekoloji yoxlamaların aparılması üçün institusional və hüquqi baza

2.1.1. Ekoloji yoxlamaların aparılması üçün institusional mexanizm

6. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin (ETSN) **Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti (DETX)** Azərbaycanda ekoloji nəzarət və ətraf mühitin mühafizəsi tədbirləri üzrə aparıcı institutdur. 2020-ci ildə yaradılmış DETX Azərbaycan ərazisində və Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində ətraf mühiti və təbii sərvətləri (**Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyinin**¹ yurisdiksiyasında olan yerin tək istisna olmaqla) mühafizə edir; ekoloji baxımdan torpağın münbitliyini qoruyur; bioloji müxtəlifliyi, floranı (o cümlədən meşələri və yaşıllıqları) və faunanı (o cümlədən balıq və digər su bioloji ehtiyatlarını) mühafizə edir; xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərini və obyektləri mühafizə edir; havanın çirklənməsinin qarşısını alır və su ehtiyatlarından səmərəli istifadəni təşviq edir; habelə tullantıların idarə edilməsindən məsuldur (Azərbaycan Hökuməti, 2020^[8]).

7. DETX Azərbaycanın normativ hüquqi aktlarının və beynəlxalq sazişlərin müddəalarına əməl olunmasına dövlət nəzarətində iştirak edir. DETX ekoloji tələblərin pozulmasına görə müəssisənin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması və müvəqqəti olaraq dayandırılması ilə bağlı ekoloji uyğunsuzluğa görə sanksiyalar, o cümlədən cərimələr tətbiq edir. O, həmçinin müəssisənin lisenziyaları, icazələri və təbiətdən istifadə üzrə razılaşmalarını (müqavilələrini) dayandıra və ya ləğv edə bilər. DETX qanunların hazırlanmasına töhfə verir. Məsələn, İnzibati Xətalər Məcəlləsinə və Cinayət Məcəlləsinə, eləcə də "Yaşıllıqların mühafizəsi haqqında" Qanuna dəyişikliklərin layihəsini hazırlayıb (hər iki layihə qəbul edilib).

8. DETX-nin Baş ofisi Bakıda yerləşir. O ETSN-nin 4 iyun 2020-ci il tarixli 344/ü nömrəli Sərəncamı ilə DETX-nin tabeliyinə verilən **ETSN-nin 12 regional idarəsi** ilə dəstəklənir. Regional idarələr Lənkəran, Tovuz, Şirvan, Sumqayıt, Xaçmaz, İsmayıllı, Şəki, Mingəçevir, Ağcabədi, Gəncə, Bakı və Horadiz şəhərlərində yerləşir.

9. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Naziri tərəfindən təsdiq edilmiş illik tədbirlər planı DETX-nin monitorinq və məlumatlandırma işini, eləcə də digər dövlət qurumları ilə əməkdaşlığını müəyyən edir.

Tədbirlər planı hər təqvim ilində 15 yanvar tarixinə qədər təsdiqlənir. ETSN-nin hər bir regional idarəsi nazir tərəfindən təsdiqlənən öz tədbirlər planını qəbul edir.

10. DETX 28-i müfəttiş olmaqla 55 ştat vahidinə malikdir. ETSN-nin bütün regional idarələrində 204-ü müfəttiş olmaqla 506 ştat vahidi var. Hesabatın yazılma vaxtı həmin ştat vahidlərindən neçəsinin doldurulduğunu yoxlamaq mümkün olmayıb. Bununla belə, özəl sektorun planlı ekoloji yoxlamalarına moratoriumun qoyulduğu 2015-ci ildən bəri DETX-nin işçilərinin sayı təxminən 2 dəfə azalıb. Bu, "Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında" Azərbaycan Prezidentinin 27 mart 2020-ci il tarixli Fərmanına əsaslanır. Fərmanda ETSN-nin və bəzi dövlət orqanlarının, o cümlədən DETX-in işçilərinin say həddi ilə bağlı təkliflər tələb olunub. DETX-nin 2022-ci il üçün büdcəsi 1 164 415 AZN (təxminən 628 887 Avro) təşkil edib. ETSN-nin regional idarələrinin 2022-ci il üçün ümumi büdcəsi 6 640 000 AZN (təxminən 3 586 186 Avro) təşkil edib. DETX-nin əməkdaşları dövlət qulluğu üzrə əsas təşkilat (Dövlət İmtahan Mərkəzi) tərəfindən işə qəbul edilir və üç mərhələdən (ərizə, yazılı test və müsahibə) keçirlər.

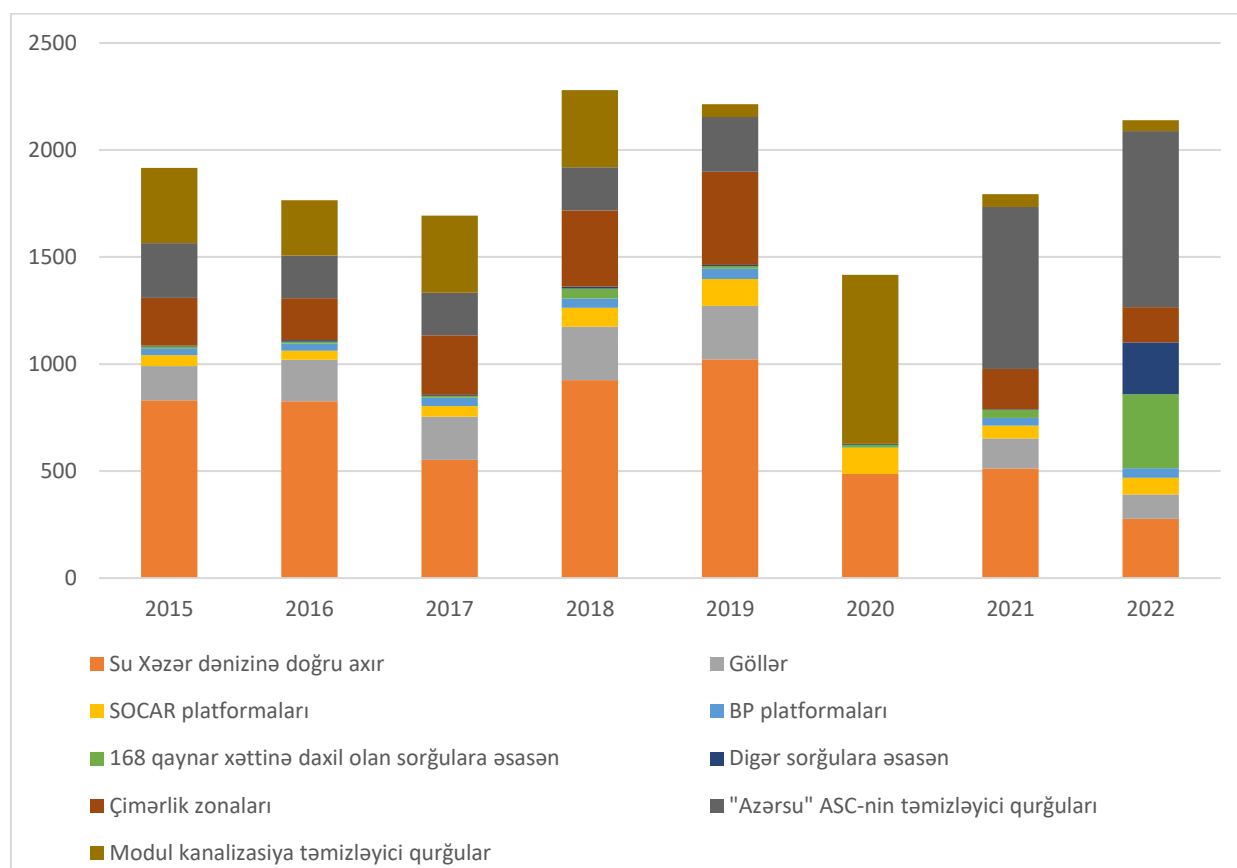
11. DETX, ETSN-nin **Meşələrin İnkişafı Xidməti və Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidməti** tərəfindən həyata keçirilən ekoloji yoxlamalara nəzarət edir. Meşə mühafizəçiləri gündəlik olaraq Meşələrin İnkişafı Xidməti üzrə meşə ərazilərini yoxladığı halda, ərazi müdirləri mövsümi (yaz/payız) ərazi yoxlamalarını həyata keçirir. Xidmət və DETX DETX-nin nəzarətçi rolu sayəsində birgə xüsusi yoxlamalar/reydlər həyata keçirirlər. Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidməti qorunan ərazilərdə yoxlamalar aparır. O, uyğunsuzluq sübutlarını toplamaq və uyğunsuzluğun ətraf mühitə təsirini hesablamaq hüququna malikdir. O, həmçinin aşkar edilmiş pozuntular barədə rüblük hesabat verir.

12. **ETSN-nin Ətraf Mühitin və Təbii Sərvətlərin İdarə Edilməsi Şöbəsi** ETSN-nin icazələrin verilməsi və ekoloji yoxlamalar üzərində işləyən bütün şöbələrini, o cümlədən DETX, Meşələrin İnkişafı Xidməti və Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətini koordinasiya edir. O, DETX-nin illik tədbirlər planını DETX Nizamnaməsinə uyğunluğu baxımından nəzərdən keçirir və təsdiq edir. O, həmçinin rüblük və illik hesabatları əsasında DETX-nin fəaliyyətini qiymətləndirir. Şöbə, həmçinin ətraf mühitin ümumi vəziyyətini və uzunmüddətli ekoloji tendensiyaları təhlil edir, Nazirliyin müxtəlif struktur bölmələri üçün tələb olunan maliyyələşmə üçün smeta hazırlayır, tədbirlər planlarını təklif edir və onların icrasına nəzarət edir, habelə gündəlik və illik hesabatverməni həyata keçirir.

13. ETSN-nin **Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi** Xəzər dənizinin və sahil zolağının, xüsusilə hava, su, səth suları, torpaq, yağıntılar və radioaktivliyin keyfiyyətinin mövcud çirklənmə standartlarına uyğun monitoringini həyata keçirir. 2002-ci ildə yaradılan idarə 2022-ci ilin dekabr ayından ETSN-nin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin monitoring fəaliyyətini öz üzərinə götürərək biomüxtəlifliyin monitoringini ETSN-nin Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidmətinə həvalə edib. İdarə ildə 4 dəfə monitoring ekspedisiyaları həyata keçirən gəmini idarə edir və bu müddət ərzində o, ETSN-nin "AzeLab" laboratoriyasında sonrakı analiz üçün nümunələr götürür. İdarə ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət hesabatlarını da hazırlayır. Onun 60 əməkdaşı var, onlardan 22-si monitoringdə birbaşa iştirak edir. Şəkil 2.1-də idarənin 2015--2022-ci illər üzrə monitoring fəaliyyəti verilmişdir.

Şəkil 2.1. 2015-2022-ci illər ərzində Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin monitoring fəaliyyəti

Qeyd: ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin kateqoriyasız monitoring fəaliyyəti bu şəkildə əksini tapmayıb.

Mənbə: ETSN tərəfindən verilən məlumatlara əsasən.

14. ETSN-nin "AzeLab" laboratoriyası ETSN üçün, o cümlədən DETX və Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi üçün, özəl sektor şirkətləri üçün ödənişli və sifariş əsasında ödənişsiz ekoloji nümunələrin götürülməsini həyata keçirir. Bu, su, hava, torpaq, yerin təkisi və yağıntıların təhlili ilə məşğul olan məhdud məsuliyyətli cəmiyyətdir. O, 2021-ci ildə üç laboratoriyanın birləşdirilməsi yolu ilə yaradılmışdır. "AzeLab" Müfəttişlərdən poçt vasitəsilə alınan nümunələri təhlil edir, lakin yerlərdə heç bir təhlil aparmır. Ümumilikdə, "AzeLab" ildə təxminən 30 000 – 35 000 nümunəni təhlil edir. Hesabat yazılarkən "AzeLab"-da 40 işçi çalışırdı.

2.1.2. Ekoloji yoxlamalara dair hüquqi müddəalar

15. Azərbaycan Respublikasının 8 iyun 1999-cu il tarixli **678-IQ nömrəli "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanunu** ölkədə ekoloji uyğunluq təminatı üçün hüquqi bazanı müəyyən edir. Buraya dövlət orqanları tərəfindən ətraf mühitin mühafizəsi, tənzimlənən qurumların özünü-monitorinq və vətəndaşların monitorinqi ilə bağlı müddəalar daxildir.

16. Azərbaycanda ekoloji yoxlamaları tənzimləyən əsas hüquqi akt 2 iyul 2013-cü il tarixli **714-IVQ nömrəli "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Qanundur**. Bu Qanun Azərbaycanda sahibkarlıq sahəsində yoxlamaların məqsəd və prinsiplərini müəyyən edir. Bu yoxlamaların təşkili və aparılması qaydalarına, yoxlamalar zamanı təftiş

orqanlarının və müfəttişlərin hüquq və vəzifələrinə; müəssisələrin hüquq və vəzifələri, risklərin qiymətləndirilməsi, yoxlamaların qeydiyyatı, yoxlamalar² zamanı məhdudlaşdırıcı tədbirlər, yoxlamaların nəticələri və yoxlamanın nəticələrinə əsasən qərar-qəbuluna dair müddəaları özündə əks etdirir.

17. Bu Qanunun 1.1.1-ci maddəsində “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlama” dedikdə, “təftiş orqanları tərəfindən sahibkarların sahibkarlıq fəaliyyətinə dair mütləq tələblərə riayət edilməsinin qiymətləndirilməsi üzrə tədbirlər kompleksi” müəyyən edilir. Təftiş orqanları əldə edilmiş nəticələrlə bağlı mütləq tədbirlərin görülməsini nəzərdən keçirirlər”. Bu Qanuna əsasən, yoxlamalar sahibkarlara sahibkarlıq fəaliyyəti, o cümlədən insanların həyat və ya sağlamlığının, ətraf mühitin təhlükəsizliyi və dövlətin əmlak mənafeləri ilə bağlı mütləq tələblərə riayətin təmin edilməsində kömək edir.

18. “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında” Qanunda yoxlamaların aparılmasına dair beş prinsip sadalanır:

- yoxlamaların vahid məlumat reyestrində dövlət qeydiyyatı
- yoxlama ilə əlaqəli olmayan sahibkarın fəaliyyətinə müdaxilə edilməməsi
- məlumatların sahibkar üçün əlçatanlığı
- təftiş orqanlarının fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi
- bütün yoxlanılan sahibkarların hüquqları və qanuni maraqlarının bərabərliyi və s.

19. 14-cü maddəyə əsasən, yoxlamalar planlı və ya xüsusi (planlaşdırılmamış) ola bilər. Qanun ekoloji yoxlamaların planlaşdırılması üçün 3 risk qrupunu (yüksək, orta və aşağı) müvafiq yoxlama tezliyi dövrləri ilə müəyyən edir.

20. 16.1-ci maddədə planlaşdırılmamış yoxlamalar üçün səbəblər sadalanır:

- müəssisə sonuncu yoxlama nəticəsində pozuntuların və ya onların nəticələrinin aradan qaldırılması haqqında çıxarılmış qərarın icrası barədə müəyyən edilmiş müddətdə təftiş orqanına məlumat verməyibsə və ya verilmiş məlumatın düzgün olmadığı aşkar edilibsə.
- müəssisənin fəaliyyətinə məhdudlaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi (təkrar-tətbiqi) haqqında qərarın icra vəziyyəti yoxlanıldıqda
- hüquqi və fiziki şəxslərdən, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarından insanların həyatına və ya sağlamlığına, ətraf mühitə və dövlət əmlak maraqlarına birbaşa və əhəmiyyətli təhlükənin olması və ya əhəmiyyətli zərərin vurulması barədə konkret faktlara əsaslanan rəsmi sorğular (məlumatlar) daxil olduqda, eləcə də kütləvi informasiya vasitələrində bu barədə məlumat yayıldıqda
- şirkət xüsusi yoxlama tələb etmək üçün təftiş orqanına müraciət etdikdə

21. 18.1-ci maddəyə əsasən, planlı yoxlamanın müddəti iri sahibkarlar üçün 10 (on) iş günündən, orta, kiçik və mikro-müəssisələr üçün isə 5 (beş) iş günündən çox olmamalıdır. Xüsusi yoxlamanın müddəti iri müəssisələr üçün 5 (beş) iş günündən, orta, kiçik və mikro-müəssisələr üçün isə 3 (üç) iş günündən çox olmamalıdır. Müəssisələrin iri, orta, kiçik və mikro kimi kateqoriyalara ayrılması meyarları “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Qanuna uyğun olaraq müəyyən edilir.

22. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 11 fevral tarixli 383 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş **“Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestrinin forması və aparılması qaydası haqqında Əsasnamə”** sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestrinin formasını, habelə ondan istifadə və məlumatların mühafizəsi qaydalarını müəyyən edir. “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına əsasən, yoxlamaların yalnız müvafiq reyestrə qeydə alındıqdan sonra həyata keçirilməsi mümkündür. Ədliyyə Nazirliyi 11 işçinin köməyi ilə vahid reyestr aparır. Reyestrə müxtəlif dövlət qurumları

və müəssisələr, o cümlədən DETX çıxış imkanına malikdir. Lakin özəl şirkətlərin planlı yoxlamalarına moratoriumun davam etməsi səbəbindən planlı yoxlamaları yalnız İqtisadiyyat Nazirliyi qeyd edə bilər.

2.1.3. Risk qiymətləndirmə meyarları

23. **“Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında”** Qanun ekoloji yoxlamaların planlaşdırılması üçün müvafiq yoxlama dövrləri ilə üç risk qrupunu müəyyən edir:

- yüksək risk qrupu - ildə maksimum bir dəfə
- orta risk qrupu - iki ildə maksimum bir dəfə
- aşağı risk qrupu - üç ildə maksimum bir dəfə

24. Risk qruplarını aşağıdakı amillər müəyyən edir:

- sahibkarın fəaliyyətinin əhatə dairəsi
- sahibkarın müvafiq sahədə aktiv olduğu müddət
- sahibkarın məhsulunun (görülən işin, göstərilən xidmətin) xüsusiyyətləri və (və ya) fəaliyyət sahəsi
- sahibkarın əvvəlki yoxlamalarının nəticələri və s.

25. Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyi icazə və lisenziyaların verilməsi üçün istifadə olunan normativ sənədlər və rəylərin hazırlanmasında digər risk təsnifatından istifadə edir: **Nazirlər Kabinetinin 15 aprel 2002-ci il tarixli 63 nömrəli Qərarı**. Qərarla fəaliyyət atmosfərə atılan zərərli maddələrin həcmi, miqdarı və konsentrasiyasına görə 4 risk kateqoriyasına bölünür:

- neft və qaz hasilatı, neft və qaz emalı, tikinti materialları istehsalı, metallurgiya, filiz hasilatı, enerji şirkətləri, neft-kimya şirkətləri
- neft və qaz hasilatı, neft və qaz emalı, tikinti materialları istehsalı, metallurgiya, filiz hasilatı, enerji şirkətləri, neft-kimya sənayesinin bəzi müəssisələri, o cümlədən iri maşınqayırma, avtomobilqayırma, gəmiqayırma, gəmi təmiri, pambıqtəmizləmə və nəqliyyat müəssisələri
- maşınqayırma, avtomobilqayırma, gəmiqayırma, gəmi təmiri və nəqliyyat müəssisələrinin işini həyata keçirən bəzi müəssisələr, habelə iri yüngül sənaye və yeyinti sənayesi müəssisələri
- bəzi yüngül sənaye və yeyinti sənayesi və nəqliyyat müəssisələri, habelə xidmət sahəsi müəssisələri

26. Görünür, bu təsnifat “Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” Qanunla birlikdə xüsusi yoxlamaların aparılması zərurətinin müəyyən edilməsində də rol oynayır.

2.1.4. Müəssisələrdə planlı ekoloji yoxlamalara moratorium

27. Qanunvericilikdə yoxlamalar sistemi yaxşı təsbit edilsə də, 20 oktyabr 2015-ci il tarixli **1410-IVQ nömrəli “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında” Qanunla** özəl müəssisələrdə planlı ekoloji yoxlamaların aparılması imkanı dayandırılmışdır. 2023-cü ildə Qanunun tətbiqi müddəti 2024-cü il yanvarın 1-dək uzadılıb. Vergi yoxlamaları və Baş Prokurorluğun korrupsiya faktlarını araşdırmaq üçün apardığı yoxlamalar kimi bəzi sahələr qanunla moratoriumdan azad edilir.

28. ETSN-nin ekoloji yoxlamaların moratoriumundan azad edilməsi üçün müraciəti təmin edilməyib. Bununla belə, **“Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında”** Qanunun Tətbiqi barədə 26 oktyabr 2015-ci il tarixli Fərman müəyyən hallarda yoxlamaların aparılmasına icazə verib. Yoxlamanın aparılmasına, İqtisadiyyat Nazirliyinin təsdiqi ilə, dövlət təhlükəsizliyinə və iqtisadi maraqlara əlavə olaraq insanların həyat və sağlamlığına əhəmiyyətli təhlükə yarandığı halda icazə verilə bilər. ETSN-nin yoxlamaları bu siyahıda olmasa da, nazirlik yoxlamaları əsaslandırmaq üçün 2-ci maddədən istifadə edə bilər. Həmin maddədə deyilir ki, “bu siyahının 1-ci hissəsində nəzərdə tutulmayan,

lakin insanların həyat və sağlamlığına, dövlət təhlükəsizliyinə və iqtisadi maraqlarına mühüm təhlükə törədən təxirəsalınmaz hallarda, yoxlamalar müstəsna qaydada, müvafiq təftiş orqanının əsaslandırılmış müraciəti əsasında, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin razılığı ilə aparılır. Bu halda, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi sahibkarların hüquqlarının müdafiəsini zəruri hesab etdikdə yoxlama həmin Nazirliyin əməkdaşının iştirakı ilə aparılır”.

29. Ekoloji yoxlamalara moratorium başa çatdıqda, tamamlanması lazım olan yoxlamaların aparılmasında əhəmiyyətli bir geriləmə olacaqdır. Yoxlamaları vaxtında aparmaq üçün tam potensiala tez bir zamanda nail olmaq üçün DETX-nin, ETSN-nin regional idarələrinin, "AzeLab" və digər aidiyyəti qurumların kifayət qədər işçi heyəti və avadanlıqlara ehtiyacı olacaqdır. Kifayət qədər maliyyə və insan resursları çatışmazlıqlarını nəzərə alaraq Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi işçi heyəti üzrə tam potensiala çatmaq üçün moratorium başa çatdıqdan sonra 1 il lazım olduğunu proqnozlaşdırır.

2.2. Azərbaycanda ekoloji yoxlamaların təhlili

2.2.1. DETX-də yoxlama heyətinin dövriyyəsi azdır, lakin heç bir səlahiyyət sxemi və ya müfəttiş rotasiyası yoxdur

30. DETX ixtisaslı kadrları cəlb etmək və saxlamaqda çətinlik çəkmədiyini bildirib. Qurum ötən il maaşları bir qədər artırmaqla və ictimai xidmət güzəştləri təklif etməklə ixtisaslı kadrları saxlamaq üçün stimulları təkmilləşdirir. Bundan əlavə, ehtiyac yaranarsa, kadrlar tez bir zamanda dəyişdirilə bilər, çünki vakansiyalara çoxlu sayda müraciət edənlər var (bir vakansiya üçün beş-altı namizəd ola bilər) ki, bunlar kadr hovuzunda yığılır. Bu, diqqətəlayiq nailiyyətdir, çünki Şərq Tərəfdaşlığı regionunun əksər ekoloji müfəttişliklərində kadrların kifayət qədər həvəsləndirilməməsi səbəbindən yüksək işçi dövriyyəsi var.

31. DETX işçiləri üçün işə qəbul prosesi bir sıra müsbət xüsusiyyətlərə malikdir:

- İşə müraciət edənlərdən, ilk növbədə, elm sahəsində (məsələn, təbiət elmləri, ekologiya) ali təhsil (bakalavr dərəcəsi) tələb olunur
- İşə qəbul prosesini mərkəzi təşkilat (dövlət imtahan mərkəzi) idarə edir ki, bu da korrupsiya və qohumbazlığı azaltmağa kömək edə bilər
- Hər yeni işçiyə işdə ilk 6 ay ərzində mentor təyin edilir; 3 aylıq sınaq müddətini uğurla başa vurduqdan sonra (mentor tərəfindən təsdiq edilməlidir), yeni işçi 3 aylıq praktiki təlim keçir (müraciət etmək üçün praktiki təcrübə tələb olunmur)
- Muzdlu işçilərin öz kvalifikasiyalarını saxlamaq tələbi vardır. Onlar dövlət qulluğunda qalmaq məqsədi ilə sertifikat almaq üçün hər beş ildən bir dövlət qulluğu imtahanından keçməlidirlər.
- Dövlət qulluğuna təkrar imtahan verməklə karyera yüksəlişi mümkündür.

32. DETX işçilər üçün müəyyən təlimlər, o cümlədən ETSN-nin Hüquq və İnsan Resursları Şöbəsi ilə birgə təlimlər təşkil edir. Bununla birlikdə, işçilərin xüsusi vəzifələrini texniki cəhətdən yaxşı yerinə yetirmələrini və karyeraları boyunca kvalifikasiyalı qalmalarını təmin edən heç nə yoxdur. İşin texniki aspektlərini əhatə etmək üçün həm DETX, həm də ETSN-nin regional idarələrində kvalifikasiya sisteminin işlənilib hazırlanması tövsiyə olunur: buna bariz nümunə kimi 2019-cu ildən Estoniyanın keçmiş Dövlət Ətraf Mühit Müfəttişliyi təşəbbüsünü misal çəkmək olardı. Kvalifikasiya sistemi resurs və tapşırıqların planlaşdırılması, fəaliyyət səmərəliliyinin idarə edilməsi və s. üçün də istifadə edilə bilər. Bundan əlavə, ETSN-nin bəzi əməkdaşları uyğunsuzluqların aşkar edilməsi üçün ekoloji yoxlamaların vacibliyini qəbul etmirlər. Bu ekoloji yoxlamalarda qabaqcıl təcrübələrə dair təlimlər vasitəsilə həll edilməlidir.

33. 2023-cü ilin fevralında qəbul edilmiş qaydalara əsasən, ETSN-nin regional idarələrinin rəhbərləri rotasiya etməlidirlər. Bu, yaxşı təcrübədir, çünki təcrid olunmanı aradan qaldırmağa, korrupsiya ilə mübarizə aparmağa və qarşılıqlı öyrənməni təşviq etməyə imkan verir. Rotasiya tələbinin daha aşağı

səviyyəli rəhbərliyə qədər genişləndirilməsi planlaşdırılır, lakin müfəttişlər hazırda rotasiyadan keçmirlər. Mümkün korrupsiya hallarının qarşısını almaq üçün DETX və ETSN-nin regional idarələri eyni müfəttişlərin mütəmadi olaraq eyni obyektə baş çəkməməsini təmin etməlidir.

34. Bundan əlavə, bəzi hallarda yoxlamada yalnız bir müfəttiş iştirak edə bilər. Korrupsiya risklərini azaltmaq üçün hər yoxlamada ən azı iki müfəttiş iştirak etməlidir.

2.2.2. Yoxlamanın planlaşdırılması riskə əsaslanır, ETSN-nin daxili elektron sənəd idarəetmə sistemi ilə dəstəklənir, lakin müstəqil risk metodologiyasına ehtiyac var, eyni zamanda sənəd idarəetmə sistemində bütün icazələr daxil olmalıdır və onun istifadəsi bütün ETSN-nin idarələri arasında təşviq olunur.

35. Qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq, Azərbaycan yoxlamaların planlaşdırılması və icazələrin verilməsi üçün risk qiymətləndirməsindən istifadə edir. Yoxlamaların risk metodologiyası "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Qanunda müəyyən edilib. Qaydalarda müvafiq yoxlama dövriyyələri ilə müəssisələrin üç risk kateqoriyası (aşağı, orta və yüksək) müəyyən edilir və risk qruplarını müəyyən edən bir sıra amillər sadalanır. İcazə və lisenziyaların verilməsi və xüsusi yoxlamalar barədə qərar qəbul edilməsi üçün ayrıca metodologiyadan istifadə olunur. Bu müəssisələr üzrə 4 risk kateqoriyasını müəyyən edən Nazirlər Kabinetinin 15 aprel 2002-ci il tarixli 63 nömrəli Qərarına əsaslanır.

36. Azərbaycanda yoxlamalar üçün tənzimlənən qurumların ekoloji riskinin qiymətləndirilməsi üçün müstəqil metodologiya sənədinin qəbul edilməsi faydalı olardı. Bu sənəd risklərin necə qiymətləndirilməsinə dair daha ətraflı məlumat vermək üçün təkmilləşdirilməlidir. Ekoloji təyinat, fəaliyyətin təhlükəli xarakteri, əvvəlki uyğunsuzluq və təkrar cinayət potensialı risk metodologiyasının əsas xüsusiyyətləri olmalıdır. Belə bir sənədin qəbul edilməsi xüsusilə vacibdir. Bu, özəl müəssisələrdə planlı ekoloji yoxlamalara moratorium ləğv edilənə və ya yoxlamaların gözlənilən geriliyi səbəbindən ETSN-nin moratoriumdan azad edilməsinə qədər qüvvədə olmalıdır. Ekoloji yoxlamalar üçün yaxşı- işlənmiş metodologiyanın olması müfəttişliyin resurslarını yüksək- riskli fəaliyyətlərə yönəltməyə kömək edəcəkdir.

37. Qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq, ETSN tərəfindən 2018-ci ildə nazirliyin müxtəlif struktur bölmələri, o cümlədən DETX üçün əlçatan olan onlayn sənəd idarəetmə sistemi yaradılmışdır. Sistem müfəttişlərə yoxlamalar apararkən icazə sənədlərinə asanlıqla daxil olmaq imkanı verir. Buna baxmayaraq, icazə verilən qurumların sayı və məlumat bazasından istifadə barədə məlumat çatışmazlığı müşahidə olunur. Xüsusi ilə, DETX və ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin yoxlama aparılacaq qurumların ümumi sayından xəbəri yox idi. Verilənlər bazası bütün verilmiş icazələri ehtiva etmir. Yoxlanılan qurumun icazəsi olmadığı hallarda müfəttişlər yoxlamadan əvvəl icazəni ya ETSN-nin Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyindən, ya da yoxlanılan qurumun özündən tələb etməlidir. Buna görə də, onlayn sistemə daxil olan icazələr araşdırılmalı və bütün icazələrə malik olduğundan əmin olmaq üçün çatışmayan icazələr əlavə edilməlidir. Eyni zamanda, nazirliyin bütün struktur bölmələri arasında sistem və onun istifadəsi ilə bağlı maarifləndirmə işləri aparılmalıdır.

2.2.3. Birgə yoxlamalar qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun aparılır

38. Azərbaycanda ETSN-nin müxtəlif idarələri arasında birgə yoxlamalar həyata keçirir ki, bu da beynəlxalq miqyasda qabaqcıl təcrübə hesab olunur. Bu cür yoxlamalar müxtəlif uyğunluq təminatı institutları arasında bilik mübadiləsinə təşviq edir. Birgə yoxlamalara nümunə olaraq aşağıdakılar daxildir:

- ETSN-nin müxtəlif idarələrinin, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) və özəl sektor nümayəndələrinin iştirak etdiyi Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin ekspedisiyaları. SOCAR nümayəndəsi, adətən, dənizdəki neft buruqlarına nəzarət etmək üçün Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinin yoxlamalarına qoşula bilər. İstər DETX, istərsə də Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi birgə yoxlamalar tələb edə bilər.

- ETSN-nin müxtəlif regional idarələrinin yerli müfəttişləri bəzən birgə ekoloji yoxlamalar aparırlar.
- ETSN-nin Meşələrin İnkişafı Xidməti ETSN-nin regional idarələri ilə birgə yoxlamalar apara bilər.

2.2.4. Dövlət strukturlarının ekoloji yoxlamaları məhduddur

39. Ekoloji yoxlamalara moratorium dövlət mülkiyyətində olan obyektlərə şamil edilmir. Bununla belə, görünür, özəl qurumların yoxlamalarından azad edilən resurslar dövlət mülkiyyətində olan iri qurumların uyğunluq monitorinqinin artırılmasına yönəldilməyib. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR) 2022-ci ildə heç bir yoxlaması aparılmayıb. Bununla belə, onun fəaliyyətinin xarakterini nəzərə alaraq, çox güman ki, SOCAR-ın illik yoxlama tələb edən bir neçə yüksək riskli obyektə ola bilər. Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyi hətta İqtisadiyyat Nazirliyinin icazəsi olmadan həyata keçirilə bilən planlı yoxlamalar aparmır (Nazirlik müəyyən edilmiş meyarlara uyğun olaraq xüsusi ekoloji yoxlamaları təsdiqləyir). Buna baxmayaraq, SOCAR bəzən ETSN-nin regional şöbələri ilə birgə yoxlamalarda iştirak edir. İctimai dövlət şirkətləri tərəfindən idarə olunan yüksək riskli qurumlarda mütəmadi olaraq ekoloji yoxlamaların aparılması vacibdir.

2.2.5. Özəl müəssisələrdə yoxlama sistemi yoxdur

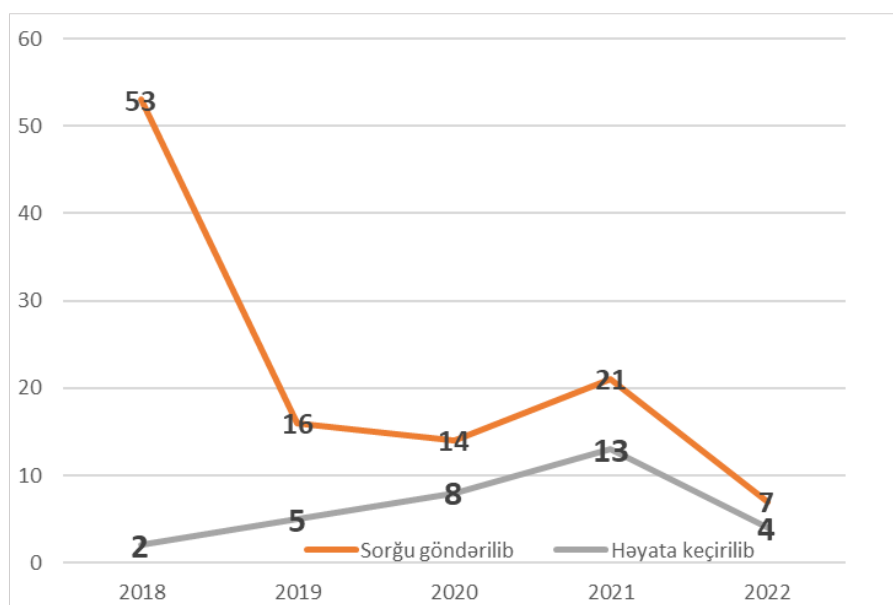
40. Azərbaycanda planlı ekoloji yoxlamalara davam edən moratorium beynəlxalq miqyasda qeyri-adi təcrübədir. 1410-IVQ sayılı Qanuna uyğun olaraq, moratorium sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə yoxlamaların tənzimlənməsi, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsi və işgüzar fəallığın artırılması məqsədi daşıyır. Beləliklə, uyğunsuzluqların aşkar edilməsi və onlar barəsində cavab tədbirlərinin görülməsi ehtimalını azaldır. Biznesin inzibati yükünün azaldılması təqdirəlayiq məqsəddir, lakin Azərbaycan bu məqsədə çatmaq üçün daha az radikal həll yolları tapa bilərdi. Məsələn, yoxlamaların dövriliyi və ya uzunluğu tənzimlənsə, yoxlamaya hazırlıq və yoxlama materialları isə rəqəmsallaşdırıla bilərdi. Uyğunsuzluğun diqqətdən kənar qalmaması üçün özəl şirkətlərdə yoxlama sistemi mümkün qədər tez bərpa olunmalıdır. Eyni zamanda Azərbaycan işgüzar fəaliyyət üzrə İnzibati yükü azaltmaq üçün alternativ həll yollarını nəzərdən keçirə bilərdi.

41. Müsahibələr göstərdi ki, yoxlamalar zamanı korrupsiya halları və cəzaların tətbiqi (və ya tətbiq edilməməsi) ilə bağlı müfəttişlərin mülahizələrinin yüksək olması moratoriumun mümkün səbəbləri arasındadır. Moratoriumun bir neçə il davam etməsi müəssisələrin ekoloji göstəricilərinə mənfi təsir göstərmiş ola bilər və problemin kökündə duran səbəbi aradan qaldırmayıb. Korrupsiya problemi kökündən həll olunmalıdır ki, yoxlamalar bərpa oluna bilsin. DETX və ETSN-nin regional idarələri güclü antikorrupsiya tədbirləri paketini özündə əks etdirən təkmlil yol xəritəsi işləyib hazırlaya bilərdi. Bu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsinə dair 2022–2026-cı illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında” Fərmanına uyğun ola bilərdi. Belə bir yol xəritəsi İqtisadiyyat Nazirliyini özəl obyektlərdə müntəzəm yoxlamaların bərpasının məqsədəuyğunluğuna inandıra bilər. Tədbirlərə təlim, müfəttişlərin müntəzəm rotasiyası, yoxlamanın məhdud müddətinə üçüncü müfəttişin və ya menecerin əlavə edilməsi, dərc edilmiş yoxlama planı, dərc edilmiş yoxlama hesabatları, sənə kameralarının istifadəsi, müvafiq hallarda uyğunsuzluq hesabatını və yenidən işlənmiş icra siyasətini dəstəkləmək üçün foto-sübutların istifadəsi aid edilə bilərdi. Estoniyanın keçmiş Dövlət Ətraf Mühit Müfəttişliyi və İngiltərənin Ətraf Mühit Agentliyi bu tədbirlərdən bəzilərinin istifadəsi üzrə bariz nümunədir.

42. Özəl qurumlarda planlı yoxlamalar aparılmasa da, İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunarsa, müstəsna hallarda müvəqqəti yoxlamalar aparıla bilər. Bu hallara insanların həyatı və sağlamlığı, habelə dövlətin təhlükəsizliyi və iqtisadi maraqları üçün əhəmiyyətli təhlükə daxildir. DETX-nin və ETSN-nin regional idarələrinin moratoriumdan asılı olmayaraq qanunvericiliyə uyğun olaraq yoxlama başlada biləcəkləri 205 iri çirkəndirici müəssisənin (onlardan 57-si Bakı şəhərindədir) siyahısı var. Təhlükənin təsnifatında “Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi haqqında” Qanundan və əlavə olunan Ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi tələb olunan fəaliyyətlərin siyahısından istifadə olunur. Nazirlər Kabinetinin 15 aprel 2002-ci il tarixli 63 nömrəli Qərarının da rolu olduğu görünür. Bununla belə, nəyin “əhəmiyyətli

təhlükə” kimi qiymətləndirildiyini göstərən heç bir metodologiya yoxdur ki, bu da yoxlama aparmaq üçün əsasdır. İstisnalara belə, yoxlamalar hələ də nadir hallarda aparılır. 2018-22-ci illər ərzində ETSN-nin regional idarələri tərəfindən müvəqqəti yoxlamaların aparılması ilə bağlı təqdim edilmiş 111 müraciətdən yalnız 32-nə müsbət rəy verilib. Şəkil 2.1 son 5 il ərzində xüsusi ekoloji yoxlamaların sayındakı tendensiyanı göstərir.

Şəkil 2.2. 2018-22-ci illər ərzində Azərbaycanda xüsusi ekoloji yoxlamaların illik sayı

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi

43. Yoxlamalarla bağlı qərar qəbulu prosesində Azərbaycan moratorium ləğv edilənə və ya ETSN azad olunana qədər mülahizədən qaçmalıdır. Bu məqsədlə, metodologiyanın qəbul edilməsi yoxlamaya əsas vermək məqsədi ilə həyat və sağlamlıq, dövlətin təhlükəsizliyi və iqtisadi maraqları üçün “əhəmiyyətli təhlükə”ni qiymətləndirmək məqsədəuyğun olardı. Bundan əlavə, yoxlamadan imtinanın əsaslandırılması yoxlamaların dövlət reyestrinə daxil edilməsi üçün faydalı olacaqdır. Bu, ekoloji yoxlamaların şəffaflığını artırmaq üçün ictimaiyyətə açıq edilə bilər.

44. Nəhayət, dənizdəki (ofşor) neft-qaz qazma qurğularının ekoloji icazəsi yoxdur və yoxlanılmır. Fəaliyyətin yüksək riskli xarakterini nəzərə alaraq, Avropa İttifaqı və bir çox digər regionlarla müqayisə edilə bilən nəzarət səviyyələrini təmin etmək məqsədilə bu obyektlər üçün ekoloji icazələr və yoxlamalar şiddətlə tövsiyə olunur.

2.2.6. Ekoloji yoxlamaların əhatə dairəsi məhduddur və kifayət qədər çevikliyi yoxdur

45. Faktiki olaraq aparılmış ekoloji yoxlamaların əhatə dairəsi məhduddur. Obyekt-əsaslı uyğunluğun monitorinqi (emissiyalar, tullantıların əmələ gəlməsi və atqıları) yalnız özəl müəssisədən kənar və ya operatorlar tərəfindən verilən məlumatların qaytarılması ilə qiymətləndirilə bilər. Nəticə etibarilə, hakimiyyət orqanlarının obyekt səviyyəsində fəaliyyətlər və ya emissiyalar/tullantılar barədə tam təsəvvürə malik olması ehtimalı çox azdır. Beləliklə, yerində yoxlamaların aparılmasına icazə vermək vacibdir.

46. Yoxlama sistemi sərtidir. Yoxlama zamanı müfəttişlər yalnız İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən əvvəlcədən-təsdiqlənmiş və Ədliyyə Nazirliyinin yoxlamaların elektron reyestrinə daxil edilmiş siyahı üzrə

suallar verə bilərlər. Bundan əlavə, müfəttişin başqa bir təşkilata sual vermək hüququ yoxdur. Yoxlanılan şirkət əvvəlcədən planlaşdırılmış beş-altı sualın yer aldığı siyahını əldə edir. Siyahıya planlaşdırılardan çox sual və ya fərqli suallar daxil olarsa, yoxlamanın nəticələrinə etiraz edilə bilər. Ekoloji yoxlamalar üçün sualların təxmini siyahısı bu hesabatda Əlavə II-də verilmişdir. Yoxlamalarda İqtisadiyyat Nazirliyinin nümayəndəsi iştirak etməlidir. Moratorium tətbiq olunmazdan əvvəl belə idi və güman edilir ki, moratorium ləğv edildikdən sonra da nazirliyə yoxlamalar barədə məlumat veriləcəkdir. Operativ cavab tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün yoxlama sisteminin çevikliyi artırılmalıdır. Bu məqsədlə, sualların İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən əvvəlcədən-təsdiqlənməsinə, eləcə də bütün yoxlamalarda nazirliyin nümayəndəsinin iştirakına ehtiyac aradan qaldırılmalıdır.

2.2.7. ETSN ətraf mühitlə bağlı məsələlərdə ictimaiyyətdən xəbərdaredici məlumat almaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edir, lakin xəbərdarlıqları daha səmərəli idarə etmək olar.

47. ETSN ekoloji insidentlər barədə xəbərdarlıqları almaq üçün müxtəlif kanallardan istifadə edir. Bu ətraf mühitə dəyən zərər və ya uyğunsuzluqlar barədə məlumatlı olmaq və bu məsələnin tez bir zamanda həll yolu tapması ehtimalını artırır. Kanallara Qaynar Xətt, mobil tətbiq, məktublar və sosial media daxildir (Blok-sxem 2.1).

48. Bununla belə, insidentlərə daha operativ şəkildə cavab vermək üçün xəbərdarlıqların işlənməsi prosesi də daha səmərəli ola bilər. Bəzi hallarda ETSN-nin "168" Qaynar Xəttinə daxil olan xəbərdarlıq eyni vaxtda bir neçə idarəyə ötürülür ki, bu da təkrarlanma riski yaradır və onun həlli ləngiyir. DETX-nin həll etdiyi insidentlər haqqında məlumatın, qəbul edilməsindən sonra 48 saat ərzində, DETX-nə göndərilməsi tələb olunur. DETX-nin vaxtında reaksiya verməsinə və davam edən çirklənməni dayandırmasına və sübut toplamasına imkan vermək üçün bu proses demək olar ki, real vaxt rejiminə qədər sürətləndirilməlidir.

49. Qaynar Xətt və ya sosial media vasitəsilə alınan xəbərdarlıqlar yalnız iş saatları ərzində işlənir. Buraya tətillər daxil deyil, lakin, işçilər bu işi görməyə könüllü olmadığı müddətcə, həftəsonları daxil deyil. Maraqlıdır ki, Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsinə həftəsonu baş verən ciddi ekoloji insidentlər barədə İdarənin rəhbərinə və ya onun müavininə şəxsən zəng vasitəsilə məlumat verilə bilər. Bu isə o deməkdir ki, ekoloji insidentlərə 24/7 rejimində reaksiya mexanizmi yoxdur. İnsident Bakıdan kənar baş verərsə, onun işlənməsi ümumiyyətlə daha uzun çəkir. İdeal olaraq, il-boyu 24/7 rejimində cavab verə bilən və bütün Azərbaycanı əhatə edən sistem mövcud olmalıdır.

Blok-sxem 2.1. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin ekoloji xəbərdarlıqların alınması üçün kanalları

ETSN-nin ictimaiyyətdən ekoloji insidentlər barədə xəbərdarlıqları almaq üçün müxtəlif vasitələri var:

- gecə-gündüz fəaliyyət göstərən "168" Qaynar Xətti: ETSN-nin ümumi idarəsi Qaynar Xətti idarə edir, xəbərdarlıqları emal edir və elektron şəkildə ETSN-nin müvafiq idarələrinə və ya digər dövlət orqanlarına göndərir
- ETSN-nin veb saytında foto və videoları qəbul edən "EcoRadar" tətbiqi
- ETSN-yə göndərilən məktublar
- sosial media (Facebook, Instagram və WhatsApp): ETSN-nin Ekoloji Maarifləndirmə və Kommunikasiya Şöbəsi bu platformaları idarə edir və qeydiyyatdan keçmək üçün xəbərdarlıqları ETSN-nin müvafiq idarələrinə göndərir. 2022-ci ildə sosial media vasitəsilə 1 148 şikayət qeydə alınıb.

Ölkə daxilində, o cümlədən Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda baş verən ekoloji qəzalar və pozuntular barədə məlumatların operativ şəkildə alınması məqsədilə 2002-ci ildə "168" Qaynar Xətti

fəaliyyətə başlayıb. ETSN-dən verilən məlumata görə, bu qaynar xətt vasitəsilə daxil olan şikayətlər daha çox məişət tullantıları, tullantı sularının axıdılması, ağacların qanunsuz olaraq kəsilməsi, havanın çirklənməsi, qoxu və səs-küy, flora və faunadan qeyri-qanuni istifadə və ya yeraltı sərvətlərlə bağlı olur. Nazirliyin 100-dən çox əməkdaşı Qaynar Xətdə işləyir və iş gününün əvvəlində gündəlik təlimatlandırmadan keçir.

2.2.8. Ədliyyə Nazirliyinin elektron yoxlama reyestri yüksək dəqiqliyə və güclü analitik potensiala malikdir və bundan tam istifadə edilməlidir

50. Azərbaycan müxtəlif iqtisadi sektorlar üzrə yoxlamalar haqqında zəngin məlumatı özündə əks etdirən mərkəzləşdirilmiş yoxlama məlumat bazasına malikdir (Blok-sxem 2.2). Bunun faydası ondan ibarətdir ki, o, informasiyaya asan çıxışı təmin edir və güclü analitik potensiala malikdir. 2015-ci ildə özəl şirkətlərin planlı yoxlamalarına moratoriumun başlanmasından bəri bu məlumat bazasında hər il təxminən 3000-4000 yoxlama qeydə alınıb. Elektron yoxlama reyestrində olan məlumatlar yoxlanılan qurumların Vergi Ödəyicisinin Eyniləşdirmə Nömrəsinə (VÖEN) əsaslandığı üçün yüksək dəqiqliyə malikdir. Bu məlumat bazasının təhlili uyğunsuzluğu proqnozlaşdırmaq və yoxlamaları hədəfləmək üçün faydalı ola bilər. Ədliyyə Nazirliyi artıq müntəzəm olaraq reyestri təhlil edir və siyasətin işlənilib hazırlanması barədə məlumat vermək üçün rüblük olaraq Azərbaycan Respublikasının Baş naziri və Prezidentinə hesabat verir.

51. Bununla belə, reyestr əsasən məlumat anbarı kimi fəaliyyət göstərir və təhlil və biznes kəşfiyyatı üçün potensialından tam istifadə etmir. Reyestr sadəcə sistemdə qeydiyyatdan keçmiş müəssisələrin sayı və aparılan yoxlamaların sayı kimi əsas məlumatları təhlil etməyə imkan verir. O, planlı və planlaşdırılmamış yoxlamalar zamanı uyğunluq faizini təhlil etməyə imkan vermir və ya müəssisə növü (mikro/kiçik/böyük) əsasında ayrı-ayrı məlumatlar təqdim etmir. Elektron reyestr, tam istifadə olunarsa, uyğunsuzluqla mübarizə üçün güclü bir vasitə ola bilər. Reyestr, məsələn, yoxlamaların uyğunluq səviyyələrini əlavə etməklə daha çox təhlilə imkan verə bilər. Reyestr, həmçinin, hansı obyektlərdə çoxlu uyğunsuzluqların, çarpaz istinad sektorlarının olduğunu yoxlamaq üçün CİS-ə inteqrasiya edilə bilər.

52. Bundan əlavə, reyestrin yoxlama hesabatlarını yalnız təftiş orqanı və yoxlanılan qurum görə bilər. Yoxlama sistemini daha şəffaf etmək və tələblərə cavab verməyən qurumların adını çəkib utandırmaq üçün yoxlama planlarını və hesabatlarını ictimaiyyətə təqdim etmək olar.

Blok-sxem 2.2. Ədliyyə Nazirliyinin elektron yoxlamalar reyestrinə daxil edilmiş məlumatlar

Elektron yoxlama reyestri təftiş planları və nəticələri daxil olmaqla bütün iqtisadi sektorlar üzrə planlı və xüsusi yoxlamalar haqqında məlumat toplayır.

Planlı yoxlamalar apara bilən orqanlar illik planları hər təqvim ilinin 1 noyabr tarixinə qədər Ədliyyə Nazirliyinə təqdim etməlidirlər. Planlarda yoxlanılan qurumun adı, bu qurumun son yoxlamasının tarixi, yoxlamanın hüquqi əsasları, predmeti, növü, müddəti və s. yer almalıdır. Hər yoxlamaya unikal kod təyin olunur. Yoxlanılan qurum yoxlamadan əvvəl reyestrə çıxarış alır.

Yoxlamadan sonra reyestr nəticələri ümumiləşdirir. Yoxlama hesabatında yoxlayan qurumun adı, onun VÖEN-i və ünvanı, yoxlamanın müddəti, yoxlanılan qurumun son yoxlaması haqqında məlumat, yoxlamanın planlı və ya planlaşdırılmamış olması; planlaşdırılmamış yoxlamanın aparılması üçün əsaslandırma, yoxlama tələbi (məktub), yoxlamanın aparılması üçün müraciət etmiş şəxsin adı, yoxlamanın hüquqi cəhətdən əsaslandırılması (o cümlədən müvafiq qanunlara istinad), yoxlama zamanı verilən suallar, yoxlamanın başlanması haqqında sorğunu imzalayan şəxsin adı və yoxlama sorğusunun qəbulundan təsdiqinə qədər

baxılma müddəti müəyyən edilir. Yoxlama hesabatında uyğunsuzluqların aşkar edilib-edilməməsi, uyğunsuzluqla bağlı qərarlar və məsuliyyət tədbirləri barədə məlumatlar da öz əksini tapır.

Reyestrədə təftiş orqanları tərəfindən verilən məlumatlarla yanaşı, sahibkarlıq subyektləri üzrə yoxlama protokolları, müraciətlər və şikayətlər kimi qeydlər də yer alır.

2.2.9. "AzeLab" güclü potensiala malikdir, lakin akkreditasiyaya və əlavə resurslara ehtiyac duyur

53. Müfəttişlərdən nümunələrin toplanması və təhlili ilə məşğul olan "AzeLab" müasir avadanlıqlarla təchiz edilmiş və geniş spektrli kimyəvi və mikrobioloji analizlər, eləcə də Zooplankton və Fitoplankton analizləri üzrə potensiala malik laboratoriyadır. Bir çox Aİ müfəttişlikləri ya avadanlıqların olmaması və ya qadağanedicilər səbəbindən, məsələn, müfəttişlərin təhlil üçün pul ödəməli olduğu zaman bir sıra təhlillərə çıxış imkanına malik deyillər.

54. Nisbətən müasir vəziyyətinə baxmayaraq, "AzeLab" mikrobiologiya laboratoriyasının və multispektrometriyasının imkanlarını genişləndirmək istədiyini müəyyən etmişdir. Bundan əlavə, "AzeLab"-ın əsas analiz avadanlıqlarının təmiri və yenilənməsi üçün resursları yoxdur. "AzeLab" laboratoriyasının avadanlıq və ya əməliyyat sistemlərinin nə vaxt dəyişdiriləcəyinin proqnozlaşdırılması da daxil olmaqla cari və gələcək ehtiyacları cavab verməsini təmin etmək üçün investisiya və aktivlərin idarə edilməsi proqramının işlənilməsi və diqqətə çatdırılması tövsiyə olunur.

55. "AzeLab" akkreditə olunmayıb, lakin bu ilin sonunda Azərbaycanın akkreditasiya qurumu olan "Azərbaycan Akkreditasiya Mərkəzi"-dən (AzAK) sertifikat alacağını gözləyir və ISO 17025 akkreditasiyasına nail olmaq üzərində işləyir. ISO 17025-də adətən avadanlıqların kalibrənməsi və təmiri üzrə proseslər tələb olunur. Akkreditasiya "AzeLab"-ın təhlilinin etibarlılığı və nüfuzunu müəyyən etmək üçün vacib olacaq.

56. "AzeLab" Laboratoriya İnformasiya İdarəetmə Sistemində (LİİS) malik deyil, lakin 2023-cü ilin sonuna qədər LİİS-ə ekvivalent olan qismən rəqəmsal laboratoriya idarəetmə sistemini təqdim etməyi planlaşdırır. "AzeLab" müfəttişlərdən nümunələr alır və sonradan analiz nəticələrini poçt vasitəsilə göndərir. Manual qaydada həyata keçirilən bu proses səhv riski yaradır və vaxt aparır. Planlaşdırılan elektron nümunə idarəetmə sistemi nümunə analizinin səmərəliliyi və etibarlılığını artıracaqdır. Lakin bu, DETX və ya Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi ilə bağlı olmayacaq. Nümunə idarəetmə sisteminin "AzeLab"-dan kənarında DETX, Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi və nümunə götürməni həyata keçirən digər ETSN idarələrinə də genişləndirilməsi tövsiyə olunur. Bu prosesi daha da sadələşdirə və dəqiqliyə və ardıcılığa (məsələn, bütün nümunələrə ştrix-kodların tətbiqi ilə) kömək edə bilərdi. Yeni stasionar hava monitoring stansiyalarının rəqəmsal olaraq "AzeLab" nümunə idarəetmə sistemində qoşulması da tövsiyə olunur.

2.2.10. Yoxlama texnologiyası bu yaxınlarda təkmilləşdirilmişdir, lakin daha da modernləşdirilməlidir

57. Bu yaxınlarda bəzi təftiş texnologiyaları təkmilləşdirilmişdir. Məsələn, Cəza Protokollarını İdarəetmə Sistemi rəqəmsallaşdırılıb. Bu, bütün sənədlərin (aktlar, protokollar və s.) skan edildiyi və saxlandığı məlumat saxlama sistemidir. Bundan əlavə, DETX-ə və ETSN-nin regional idarələrinə müfəttişlər üçün 125 ədəd planşet verilib.

58. Bununla belə, DEXT-nin və ETSN-nin regional idarələrinin uyğunluğun yerində qiymətləndirilməsini dəstəkləmək üçün texnologiyaya çıxış imkanı məhduddur. Məsələn, onların dronları, peyk avadanlığı yoxdur və tullantıların miqdarını ölçmək üçün modelləşdirmə paketlərinə çıxış imkanı məhduddur. Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyi kimi digər təşkilatlarda belə

texnologiya var. DETX-nin və ETSN-nin regional idarələrinin bu səlahiyyəti ya öz daxilində, ya da digər tənzimləyici orqan və ya universitetlə əməkdaşlıq yolu ilə əldə etmələri tövsiyə olunur.

59. Hesabat müəlliflərinin DETX/ETSN-nin regional idarələrinin ofislərini gəzmək imkanları olmayıb. Buna görə də onlar binaların və ya avadanlıqların keyfiyyəti barədə şərh vermək iqtidarında deyil.

2.2.11. Yoxlamalar üçün çirkləndirənlərdən ödəniş almaq "Çirkləndirən ödəyir" prinsipinə riayət etməyə kömək edərdi

60. DETX və ETSN-nin regional idarələri yoxlanılan qurumlardan yoxlamaların xərclərinə görə heç bir haqq almırlar. Bu isə deməkdir ki, "Çirkləndirən ödəyir" prinsipi Azərbaycanda tam tətbiq olunmur. Moratorium yoxlanılan qurğuların sayını son dərəcə məhdudlaşdırsa da, Azərbaycan hökuməti yoxlamaları əhatə edən bir ödəniş sxemini işləyib hazırlaya bilər. Birinci mərhələdə ehtiyac duyulan ekoloji yoxlamaların sayı və xərci müəyyənləşdirilə bilər. Ödənişlərin hesablanması üçün istifadə olunan yanaşmalar sahəyə əsaslanana (hər bir quraşdırma üçün işçilərin vaxtına əsaslanaraq) və ya tənzimləyici fəaliyyətin ümumi inzibati xərclərinə (onun qurğular arasında bölünməsinə) əsaslanana bilər. Ödənişlər ya ilkin, ya da illik ola bilər və bəzən yoxlama haqları icazə haqlarının bir hissəsini təşkil edir (İƏT, 2005^[9]).

3 Ekoloji uyğunluğun digər aspektlərinin gücləndirilməsi

61. Özel qurumların planlı ekoloji yoxlamalarına moratorium təlim və yardım kimi digər üsullarla qaydalara könüllü olaraq riayət olunmasının təşviqinin əhəmiyyətini artırır. Bu, həmçinin ekoloji monitorinq, şirkətlər tərəfindən özünümonitorinq və ictimai monitorinq kimi effektiv vasitələrlə uyğun olmayan davranışları aşkar etmək tələbini ön plana çıxarır. Cərimələr də uyğunsuzluğun qarşısını almaq üçün kifayət qədər çəkəndirici olmalı, qaydalar isə uyğunluğu təşviq etmək üçün aydın və effektiv olmalıdır. Bu fəsilə Azərbaycanda ekoloji uyğunluğun bu aspektlərinə baxılacaq.

3.1. Uyğunsuzluğu aşkar etmək üçün digər monitorinq mexanizmləri

62. Azərbaycanda ekoloji monitorinq həyata keçirilir və şirkətlər üçün özünə hesabatvermə tələbləri var.

3.1.1. Tənzimlənən qurumlar tərəfindən özünümonitorinq və hesabatvermə yoxlanıla bilən olmalı və rəqəmsallaşdırılmalıdır.

63. Azərbaycandakı şirkətlər atmosfərə zərərli maddələrin atılması, sudan istifadə, tullantı sularının axıdılması və təhlükəli tullantıların idarə olunması ilə bağlı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə (ETSN) illik özünümonitorinq hesabatlarını təqdim etməlidirlər. Bunu etməmək inzibati cərimələrə səbəb ola bilər. Dövlət və özəl sahibkarlıq subyektləri hesabatları ETSN ilə razılaşdıraraq birbaşa Dövlət Statistika Komitəsinə təqdim edirlər. Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyi mədənçixarma şirkətlərindən özünü-monitorinq hesabatlarını alır və Dövlət Geoloji İnformasiya Fondunun köməyi ilə yoxlayır.

64. Özünümonitorinq sistemi çox sayda obyektə əhatə edir və çirkləndirici axınların yaxşı başa düşülməsi üçün potensial yaradır. Təkcə Bakı ərazisində 600-700 obyekt illik məlumat bəyannamələri təqdim etməli idi ki, bu da Aİ ölkələri ilə müqayisədə yüksək göstəricidir.

65. Bununla belə, özünümonitorinqin düzgünlüyünü yoxlamaq üçün heç bir yol yoxdur. Operatorlar rəy almadıqca, hesabatların keyfiyyətinin yaxşılaşacağı ehtimalı azdır. Şirkətlər hesabatların yoxlanılma ehtimalının az olduğunu bilsələr, məlumatların tərtib edilməsinə çox vaxt sərf etməyəcəklər. Özünümonitorinq sistemi hesabatları yoxlamaq mexanizmi ilə daha yaxşı işləyəcək.

66. Üstəlik, sistem kağız əsaslıdır. Bu, ya obyekt səviyyəsində (məsələn, Benford qanunundan istifadə edərək saxta yolla manipulyasiya edilmiş məlumatları müəyyən etmək üçün) və ya məntəqələr arasında ədədi və ya statistik qiymətləndirmə aparmağı (məsələn, buraxılan kimyəvi maddələrin yerli, regional və ya milli səviyyələrinin kəmiyyətini müəyyən etmək üçün) çətinləşdirir. Məlumatlar elektron şəkildə toplanmalıdır ki, bu da məlumatları qiymətləndirmək və toplamaq üçün onlayn sistemin işlənilməsi üçün tələb ediləcək. Belə bir sistem təqdim olunan məlumatları standartlaşdırma, keyfiyyəti və həqiqiliyi avtomatik olaraq yoxlaya bilər. Sistem, həmçinin müəssisələrin uyğunluq dərəcəsini yoxlayaraq təsdiq edə bilər. Elektron məlumatların toplanması icazələrin verilməsi, havanın keyfiyyətinin yerli

səviyyədə monitorinqi və ətraf mühitin vəziyyəti haqqında hesabat kimi fəaliyyətləri dəstəkləmək üçün mühüm məlumat təmin edəcəkdir.

3.1.2. Monitorinq stansiyalarının sayını artırmaq və mənbələrdən tam istifadə etməklə ekoloji monitorinqi gücləndirmək lazımdır

67. Təhlil göstərir ki, Azərbaycanda avtomatlaşdırılmış hava monitorinq stansiyalarının sayı bütün ölkəni əhatə etmək üçün kifayət qədər deyil. Su üçün modelləşdirmə imkanları mövcuddur, lakin hava keyfiyyəti ilə bağlı eyni şeyi demək olmaz. Üstəlik, ekoloji monitorinq şəbəkəsi 2015-ci ildə moratoriumun tətbiqindən bəri genişlənməmişdir.

68. Azərbaycanın bütün ərazisini əhatə etmək üçün monitorinq stansiyalarının sayı artırılmalı və daha çox avtomatlaşdırılmış stansiyalar quraşdırılmalıdır. Təkmilləşdirilmiş ekoloji monitorinq həm uyğunsuzluq hallarını müəyyənləşdirməyə, həm də moratoriumun uyğunluq davranışına təsirini təhlil etməyə kömək edəcəkdir. ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsi artıq hava monitorinq stansiyalarının avtomatlaşdırır və 2026-cı ilə qədər 25 yeni hava monitorinq stansiyasının quraşdırılması planlaşdırılır, onlardan beşi artıq quraşdırılıb.

69. Xəzər dənizinin və sahil zolağının monitorinqini həyata keçirən Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin tərkibində hava, su, səth suları, torpaq, yağıntılar və radioaktivliyin yazılı normativ çirklənmə normalarına uyğun olaraq monitorinqi məqsədlə ildə 3--4 dəfə ekspedisiyalar həyata keçirən gəmi var (Şəkil 3.1). Hər ekspedisiya təxminən 15-20 gün davam edir. İdarə ETSN-i öz fəaliyyəti ilə bağlı aylıq informasiya bülleteni ilə təmin edir.

Şəkil 3.1. ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin monitorinq gəmisi

Mənbə: (Mahmudov, 2022_[10]).

70. Gəmi analiz üçün "AzeLab" laboratoriyasına göndərdiyi ekoloji nümunələri götürə bilər. İdarə icazə verilən həddən artıq çirklənmə aşkar edərsə, o, ETSN-nin Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti (DETX) kimi digər qurumlarını, ərazidə fəaliyyət göstərən dövlət və özəl şirkətləri məlumatlandırır. Gəmi şikayətlə əlaqədar xüsusi yoxlama üçün icazə aldığı təqdirdə də işə salına bilər. Digər vaxtlarda gəmi limanda qalır. Bu gəminin bahalı bir aktiv olduğunu nəzərə alaraq, Azərbaycan ondan necə daha çox dəyər əldə edilə biləcəyini araşdırmalıdır. Məsələn, digər qurumlara icarəyə verə və ya daha çox nümunə götürə bilər, yaxud da universitet araşdırmalarında iştirak edə bilər. Həmçinin pis hava şəraitinə görə ekspedisiya müddətinin qısaldılması zamanı buraxılmış günlər ekspedisiya proqramına bərpa edilə bilər.

71. İdarədə havanın çirklənməsini ölçə və sensorlar vasitəsilə suyun ilkin təhlilini apara bilən iki yerüstü səyyar monitorinq stansiyası (Şəkil 3.2) da mövcuddur. Mobil stansiyalar yalnız çirklənmə icazə

verilən səviyyələri aşdıqda istifadə olunur. Onlardan 24/7 rejimində davamlı monitorinq üçün istifadə edilmir. Bu monitorinq stansiyalarını daha tez-tez istismar etmək faydalı olardı.

Şəkil 3.2. Xəzər Kompleks Ekoloji Monitorinq İdarəsinin səyyar laboratoriyası

Mənbə: (Mahmudov, 2022^[10]).

72. Nəhayət, idarə bu yaxınlarda ETSN-nin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin monitorinq fəaliyyətlərini öz üzərinə götürdüynə görə onun bütün Azərbaycan üzrə monitorinq fəaliyyətini həyata keçirmək üçün kifayət qədər resursa ehtiyacı yaranıb. O, bu genişləndirilmiş mandat üçün düzgün monitorinqi təmin etmək məqsədi ilə əlaqəli və qaynaqlı plan işləyib hazırlamalıdır.

3.2. Uyğunluq təminatı üçün ekoloji icazələrə dair mülahizələr

73. 2016-cı il tarixli 176-VQ nömrəli “Lisenzialar və icazələr haqqında” Qanun Azərbaycanda icazə və lisenziyaların verilməsi, dayandırılması və ləğv edilməsi prosedurlarını və tələblərini müəyyən edir. 1-3 sayılı Əlavələrdə icazə və lisenziyalar tələb edən fəaliyyətlər sadalandığı halda 3 sayılı Əlavədə sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün verilən icazələr sadalanır.

74. Qanuna əsasən, İqtisadiyyat Nazirliyi lisenziyaları müvafiq qurumların ekspertiza rəylərini aldıqdan sonra verir. Bu qurumlara ETSN-nin Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyi daxildir (Agentlik maksimum icazə verilən konsentrasiyaları (MYK-ləri) müəyyən edir. Agentlik, həmçinin Ətraf Mühitə Təsirin Qiymətləndirilməsini idarə edir və ətraf mühitə dair “pasportlar”³ və “ekspertiza rəyləri”⁴-ni verir).

75. Müxtəlif dövlət institutları fəaliyyət sahəsindən asılı olaraq icazələr verirlər. ETSN atmosfərə zərərli maddələr buraxan və zərərli fiziki təsir göstərən (məsələn, havanın çirklənməsi) stasionar mənbələri olan hüquqi və fiziki şəxslərə ovçuluq fəaliyyəti, su obyektlərindən xüsusi məqsədlər üçün istifadə, zooloji kolleksiyaların ticarəti və ya nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzleşən növlər üçün icazələr verir. 13 iyul 2002-ci il tarixli “Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin, ona fiziki təsir mənbələrinin inventarlaşdırılması Qaydaları”nda icazənin qüvvədə olma müddəti 3 (üç) il müəyyən edilir. Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyi təbii ehtiyatlardan istifadəyə icazə verir.

76. İcazə haqları üç sənədə əsasən ərizəçi qurumun təhlükə kateqoriyasından asılı olaraq dəyişir. Bura “Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin və ona zərərli fiziki təsirlərin dövlət uçotu qaydaları”; “Atmosfer havasına zərərli maddələrin atılmasına və zərərli fiziki təsirlərə xüsusi icazənin verilməsi qaydaları”; və “Atmosfer havasına zərərli maddələrin atılmasına və zərərli fiziki təsirlərə xüsusi icazə

alınmasına görə ödəmələrin miqdarı və istifadə olunması qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 iyul 2002-ci il tarixli, 112 sayılı Qərarı daxildir. Onlar 99-792 AZN (təxminən 54-436 avro) arasında dəyişir. Ərizəçilər ETSN-yə aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidirlər: məktub, müəssisənin təsis sənədinin surəti, atmosfərə zərərli maddələrin atılmasının tənzimlənməsi layihəsi və dövlət statistik hesabatı⁵, çirklənmənin yol verilən səviyyələrinə çatmaq üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər planı.

77. İqtisadiyyat Nazirliyi Nazirlər Kabinetinin 2016-cı il 16 sentyabr tarixli 347 nömrəli Qərarına uyğun olaraq Lisenziyaların və icazələrin vahid reyestrini aparır. Reyestr onlayn portalda yerləşdirilib (<https://lisenziya.gov.az/>).

78. İcazə sistemi dəyişkən icazə haqları, bəzi icazələr üçün onlayn müraciət etmək imkanı, icazələrin onlayn portalda dərc edilməsi və müəyyən icazələrin müəyyən qüvvədəolma müddəti kimi müsbət xüsusiyyətlərə malikdir (xüsusilə, hava emissiyaları üçün üç illik müddət). Bu elementlərə əsaslanaraq, operatorların ekoloji uyğunluğuna və ekoloji nəzarət institutlarının işinə müsbət təsir göstərmək üçün Azərbaycan əlavə tədbirlərin görülməsindən faydalana bilər:

- MYK-lər Sovet dövründən qalıb və yenilənməlidir
- su axıdılması, tullantılar və istixana qazları emissiyalarına icazə verilməsini tənzimləyən qanunvericilikdəki boşluqlar aradan qaldırılmalıdır. Bu qanunvericilik işlənilib hazırlanmalı və ətraf mühitin mühafizəsi haqqında digər qanunlarla inteqrə olunmalıdır. Sevindirici haldır ki, “Atmosfərə atılan istixana qazlarının idarə edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi hesabatın yazılma tarixində təsdiqlənmə mərhələsində idi.
- ETSN ilə digər nazirliklər və agentliklər arasında icazə verilən obyektlər və onların emissiyaları haqqında məlumat mübadiləsi təqdim olunmalıdır. Məlumat mübadiləsi müqavilələri icazə verilən obyektlərlə bağlı məlum yerlər, ünvanlar, atqı məntəqələri və s. haqqında məlumat mübadiləsinə imkan verəcəkdir.
- Modelləşdirmə qabiliyyətini artırmaq üçün tənzimləyicilərə alətlər, texnikalar və təlimlər təqdim edilməlidir. Tənzimləyici orqanlarda məlumatların, modelləşdirmə vasitələrinin və nou-haunun olmaması icazə verən alətlərə nəzarətin olmamasına gətirib çıxarır. Atmosfərə atılan çirkləndiricilərin emissiyasına gəldikdə icazə şərtləri ilk növbədə yığın diametri ilə hesablanır. Lakin, tənzimləyici orqanların yığın monitorinqini aparmaq imkanı və ya səriştəsi yoxdur. Azərbaycan məlumatlardakı boşluqları müəyyən etmək və ətraf mühitin mühafizəsi üçün nəzərdə tutulmuş icazə şərtlərinin hazırlanmasını dəstəkləmək üçün məlumatların hazırlanması üçün əlavə monitorinqin tələb olunacağını müəyyən etmək məqsədilə bütün əhəmiyyətli emissiya mənbələri və atqı məntəqələrini nəzərdən keçirməlidir. Tənzimləyici orqanlar bütün mühüm çirklənmə mənbələrinin modelləşdirilməsini həyata keçirmək üçün alətlər, üsullar və səriştə əldə etməlidirlər.
- bütün əhəmiyyətli obyektlərin bütün ətraf mühiti əhatə edən vahid icazəni alması üçün inteqrə icazə işlənilib hazırlanmalıdır
- aşağı riskli obyektlər qanunvericiliklə müəyyən edilmiş Ümumi məcburi qaydalarla əhatə olunmalıdır

3.3. Könüllü uyğunluğu təşviq etmək üçün maarifləndirmə fəaliyyəti

79. ETSN maarifləndirmənin vacibliyini qəbul edir və geniş ictimaiyyətə yönəlmiş bir çox ekoloji kampaniyalar həyata keçirir. Bu fəaliyyətlərə ətraf mühit mövzularını: ağac əkmə və batareya-toplama kampaniyalarını; və azyaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulan məktəblərdə maarifləndirmə fəaliyyətlərini əhatə edən həyat dərsləri üzrə məktəb dərsləri daxildir. Burada özəl sektorla birgə bəzi kampaniyalar həyata

keçirilir. ETSN-nin nəzdində monitoring və maarifləndirmə fəaliyyətləri ilə məşğul olan, eləcə də siyasətin formalaşmasında ictimaiyyətin iştirakını təşviq edən ictimai şura fəaliyyət göstərir. İctimai şura vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən seçilən 15 Qeyri-Hökumət Təşkilatının (QHT) nümayəndələrindən və 30-40 ərizəçi arasından seçilən müstəqil ekspertlərdən ibarətdir. ETSN layihənin icrası zamanı tez-tez QHT-lərlə əməkdaşlıq edir.

80. ETSN-nin Ekoloji Maarifləndirmə və Kommunikasiya Şöbəsi məlumat-mübadiləsi və maarifləndirmə fəaliyyəti ilə məşğul olur. Əsas maarifləndirmə tədbirlərinə aşağıdakılar daxildir:

- “Ekspert saati” adlı həftəlik tədbir, bu tədbirdə hər həftə bir saat ərzində müəyyən bir mövzuda məlumat vermək üçün yeni ekspert dəvət olunur
- Sosial mediada ovçuluq kimi mövzularda ekoloji suallara ətraflı cavab verən "Bir sual – Bir cavab" məqalələri
- mühüm ekoloji problemlər haqqında press-relizlərin buraxılması
- könüllülərin iştirakı ilə təmizlik kampaniyaları
- ETSN-nin sosial media fəaliyyətinin təşviqi
- veb saytdan və sosial mediadan geniş istifadə, o cümlədən tez-tez verilən suallar (FAQ)

81. ETSN-nin digər idarələri də ekoloji məsələlər haqqında maarifləndirmə işi aparırlar. ETSN-nin hər bir regional idarəsinin maarifləndirmə bölməsi var və hər il onun fəaliyyətləri haqqında hesabat təqdim edilməlidir. DETX 2022-ci ildə tibbi tullantılara dair dəyirmi masalar təşkil edib. Xidmət, bu yaxınlarda Amerika Ticarət Palatasının (AmCham) sahibkarların suallarını cavablandırmaq üçün təşkil etdiyi görüşdə iştirak edib. DETX broşuralar hazırlamağı nəzərdən keçirir. ETSN-nin Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi aşkar edilmiş ekoloji insidentlərlə bağlı həftəlik bülletenlər dərc edir.

82. Bununla belə, ETSN-nin maarifləndirmə fəaliyyətinin əsas hissəsi əhalinin ətraf mühitlə bağlı məsələlər üzrə məlumatlılığına yönəlib. DETX və ETSN-nin regional idarələri ətraf mühitlə bağlı qaydalara riayət olunması ilə bağlı özəl sektoru daha çox izahat və dəstək xarakterli fəaliyyət ilə təmin edə bilirdi. Onlar konkret məsələlər haqqında məlumatlılığı artırmaq üçün ovçuluq və balıqçılıqla əlaqəli qrupları hədəf almalıdırlar.

83. Bundan əlavə, DETX ekoloji uyğunluq təminatı məsələlərinə dair əsas məlumat platforması kimi özünün xüsusi veb saytını yarada bilirdi. Burada ekoloji uyğunluq və uyğunsuzluqla bağlı xəbərlər (qeyri-qanuni balıq ovu və brakonyerliyə dair bəzi məlumatlar hazırda ETSN-nin veb saytının Xəbərlər bölməsi vasitəsilə paylaşılır) təmin edilə bilirdi. Veb saytda, həmçinin yoxlama planları və hesabatları, DETX-nin və ETSN-nin regional idarələrinin fəaliyyət hesabatları, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanun və qaydalar, icraya dair rəhbər siyasət sənədi (ekoloji uyğunsuzluğa görə cərimələrin müəyyən edilməsi və onların nə vaxt tətbiq edilməli olduğu) və yoxlamaların planlaşdırılması üçün risklərin qiymətləndirilməsi metodologiyası paylaşıla bilər. Veb sayt uyğun olmayan şirkətlərin adını çəkmək- və -ifşa etməklə və ya qaydalara əməl edən və ya uyğunluq tələbini aşan şirkətləri tərifi etməklə könüllü uyğunluğun təşviqinə töhfə verə bilər.

3.4. Uyğunsuzluğa görə cərimələr və uyğunluğun icrası

3.4.1. Ekoloji uyğunsuzluğa görə cərimələr

84. Azərbaycanda ekoloji uyğunsuzluğa görə cəzaları iki əsas qanun tənzimləyir: İnzibati Xətalər Məcəlləsi (6-cı bölmə, 25-ci fəsil) və Cinayət Məcəlləsi (10-cu bölmə, 28-ci fəsil). Bu qanunlar haqqında ətraflı məlumat Blok-sxem 3.1-də, inzibati və cinayət işləri üzrə statistik məlumatlar isə müvafiq olaraq Şəkil 3.3 və Şəkil 3.4-də göstərilmişdir.

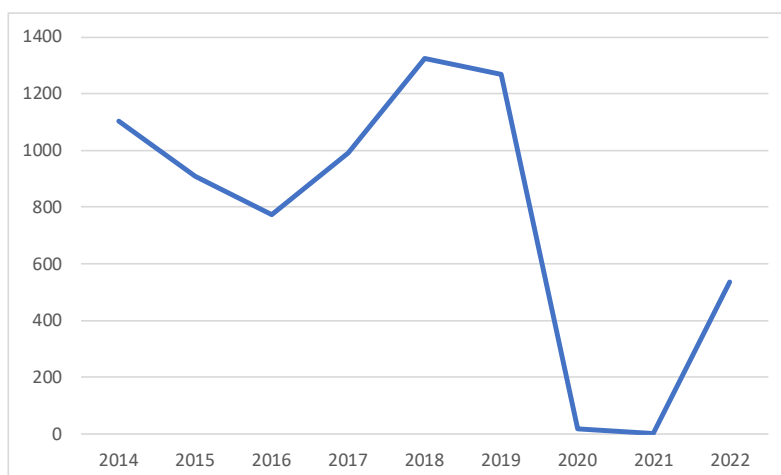
85. Azərbaycanca ekoloji cəzalarla bağlı bir sıra qanunlara yenidən baxılıb və ya yenilənib. Cinayət Məcəlləsinə və İnzibati Xətalər Məcəlləsinə yenidən baxılması ilə bağlı Azərbaycanın iki məqsədi var. Birincisində, yaşıllıqların qorunmasında vətəndaşların sosial məsuliyyətini artırmağı planlaşdırır. İkincisində, ağac və ya kol plantasiyalarının qanunsuz kəsilməsinə, məhv edilməsinə və ya zədələnməsinə görə səmərəli cinayət və inzibati məsuliyyət mexanizminin tətbiqinə çalışır. Məcəlləyə edilən bu dəyişikliklər digər dövlət qurumları ilə razılaşdırılma mərhələsindədir. Azərbaycan 2022-ci ildə Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 3 mart tarixli 122 sayılı «Təbii ehtiyatlara görə ödəmələrin, çirkləndirici maddələrin təbii mühitə atılmasına görə ödəmələrin tətbiqi və həmin ödənişlərdən əmələ gələn vəsaitdən istifadə haqqında» Qərarında ciddi dəyişiklik edib. Bu dəyişiklikdən sonra qərar ““Ətraf mühitin çirkləndirilməsinə görə ödənişlərin tətbiqi haqqında” Nazirlər Kabinetinin qərarı” adlandırılıb.

Blok-sxem 3.1. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin və Cinayət Məcəlləsinin ətraf mühitlə bağlı müddəaları

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 25-ci fəslə (233-275-ci maddələr) ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydalarına dair inzibati xətalardan bəhs edir. O, fiziki, vəzifəli və hüquqi şəxslər tərəfindən törədilən ekoloji qanun pozuntularına görə inzibati cərimələr tətbiq edir. Məsələn, ətraf mühitə zərərli maddələrin atılmasına görə maksimum yol verilən emissiya standartlarını aşmağa görə cərimələrin məbləği vəzifəli şəxslər üçün 2 500 – 4 000 AZN (təxminən 1 360 – 2 200 avro), hüquqi şəxslər üçün isə 10 500 – 12 500 AZN (təxminən 5 500 – 6 804 avro) arasında dəyişir. Meşə fonduna aid olmayan ağac və ya kolların zədələnməsi, qırılması və ya kəsilməsinə görə hüquqi şəxslərə tətbiq olunan cərimələr xüsusilə yüksək olub, 25 000 – 45 000 AZN (təxminən 13 900 – 25 000 avro) təşkil edir. Qanun şirkətlər üçün onların ölçülərinə və ya fəaliyyət miqyasına görə cərimə tətbiq etmir. Bəzi hallarda, qanun təkrar ekoloji qanun pozuntularına görə, məsələn, təbii xammaldan qeyri-qanuni istifadəyə görə cərimə məbləğinin artırılmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 28-ci fəslə (247-261-ci maddələr) aşağıdakıları əhatə edir: işlərin görülməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi qaydaları üzrə qanunvericiliyin tələblərinin pozulması, ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələr və tullantı məhsulları ilə iş qaydalarının pozulması, atmosferin (havanın) çirklənməsi, yerin təkinin mühafizəsi və istifadəsi qaydalarının pozulması və s. Cinayət Məcəlləsində cərimələr, islah işləri, azadlığın məhdudlaşdırılması, müəyyən vəzifələr tutmağın və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olmağın qadağan edilməsi və həbs cəzası kimi cəzalar müəyyən edilir. İqtisadiyyat Nazirliyi "Lisensiyalar və icazələr haqqında" Qanuna əsasən uyğun olmayan şirkətlərin lisensiyalarını geri ala bilər. Ən sərt sanksiya isə Cinayət Məcəlləsinin 248.3-cü maddəsində təhlükəli tullantıların istehsalı qadağan olunmuş növlərinə; ekoloji təhlükəli maddələr və tullantı məhsulları ilə iş qaydalarını pozmaqla radioaktiv, bakterioloji, kimyəvi maddələrin və tullantıların daşınması, saxlanması, basdırılması və istifadəsinə görə tətbiq edilir; Bu maddədə, həmçinin ətraf mühitin çirklənməsinə, insanların sağlamlığına zərər vurulmasına və ya heyvanların kütləvi ölümünə səbəb olan hərəkətlərə görə (belə fəaliyyət insanlar arasında ölüm və ya geniş yayılmış xəstəlik törətdikdə) sanksiyalar da nəzərdə tutulub. 238.3-cü maddə ilə qadağan edilmiş hərəkətləri pozma 3 ildən 8 ilədək həbs cəzası ilə cəzalandırılır. Bundan əlavə, təqsirkarlardan bəzən ətraf mühitə dəyən ziyanı görə təzminat tələb olunur. Təzminatın məbləği istintaq zamanı hesablanır.

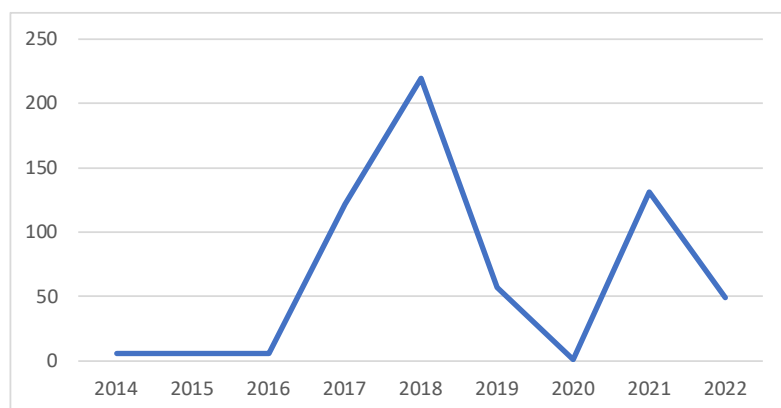
Şəkil 3.3. 2014-22-ci illərdə Azərbaycanda fiziki və hüquqi şəxslərə tətbiq olunan inzibati cəzaların sayı

Qeyd: 2021-ci il üçün heç bir məlumat yoxdur.

Mənbə: Azərbaycan Respublikası ETSN tərəfindən təqdim olunan statistik məlumatlar.

Şəkil 3.4. 2014-22-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğuna verilmiş cinayət işlərinin sayı

Mənbə: Azərbaycan Respublikası ETSN tərəfindən təqdim olunan statistik məlumatlar.

86. DETX-nin və ETSN-nin regional idarələrinin müfəttişləri İnzibati Xətalər Məcəlləsinə uyğun olaraq ekoloji uyğunsuzluğa görə cərimələr tətbiq edirlər. Potensial cinayət xarakterli uyğunsuzluq aşkar edildikdə, materialları toplayaraq qiymətləndirilməsi üçün hüquq mühafizə orqanlarına göndərilir. Onlar materialları təqsirkarlar məlum olmadıqda polisə, məlum olduqda isə Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğuna göndərilir. Müəssisənin yaxınlığından yoxlama aparılmadan toplanmış monitoring məlumatları əsasında da inzibati cərimələr tətbiq edilə bilər. ETSN, bir qayda olaraq, tətbiq ediləcək cəzaya polisin tövsiyəsi ilə qərar verir. Polisin özü də müəyyən cəzalar, məsələn, zibilləməyə və ya kanalizasiya sularının axıdılmasına görə cəzalar tətbiq edə bilər. 2022-ci ildə ETSN-nin regional idarələri tərəfindən təqsirkarların müəyyən edilməsi məqsədilə polisə 510 iş göndərilib.

87. DETX və ETSN-nin regional idarələri ətraf mühitə ziyan dəyməsi ilə bağlı heç bir sübut olmadıqda şirkətlərin uyğunluğunu təmin etmək üçün təlimatlarla birlikdə tədbirlər planlarından istifadə edə bilərlər. 2022-ci ildə ETSN-nin regional idarələri tərəfindən aşkar edilmiş uyğunsuzluqların aradan qaldırılması üçün 680 fiziki və vəzifəli şəxsə icrası məcburi olan 860 tədbirlər planı təqdim edilib. DETX 2019-cu ildə

"AzerGold" dövlət şirkətinə tövsiyələr və müddətləri özündə əks etdirən tədbirlər planı təqdim edib. Adətən şirkət tədbirlər planını nəzərdən keçirir və qəbul edilməzdən əvvəl onun mümkünlüyünü şərh edə bilər. Tədbirlər planları, şirkətin tövsiyələrə əməl etmədiyi təqdirdə cərimələnmə ehtimalını göstərir. İnzibati Xətalər Məcəlləsində tədbirlər planına əməl edilməməsinə görə cərimələr nəzərdə tutulmuşdur.

88. "Lisensiyalar və icazələr haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 25-ci maddəsinə əsasən, lisenziya və ya icazə bir neçə səbəbdən dayandırıla bilər. Məsələn, dayandırılma icazə və ya lisenziya sahibi tərəfindən lisenziyalaşdırma və icazə verən orqanların göstərişlərinə əməl edilmədikdə baş verə bilər. Dayandırılma, həmçinin müvafiq nəzarət orqanları tərəfindən sahibin lisenziya və icazə şərtlərinin pozulması hallarını aradan qaldıra bilmədiyi halda baş verə bilər. Lisensiyalar və icazələr, xüsusən məhkəmə tərəfindən belə qərar qəbul edildikdə, icazə və lisenziya ərizələrində təqdim edilmiş sənədlərdə yanlış məlumatlar aşkar edildikdə, ləğv edilə bilər.

89. Ekoloji uyğunsuzluğa görə cərimələrdən yığılan pullar ETSN-nin ətraf mühitin mühafizəsi fəaliyyətləri üzrə büdcə xətti olan ətraf mühitin mühafizəsi fondu kimi fondlara yönəldilir.

3.4.2. Azərbaycanda ətraf mühitlə bağlı cəzaların təhlili

90. Ətraf mühitlə bağlı cəzalar sistemi aşağıdakı kimi bir neçə faydalı xüsusiyyətlərə malikdir:

- Şərtlərdən asılı olaraq müxtəlif növ cəzalar tətbiq olunur.
- Sanksiyaların və icra tədbirlərinin qeydiyyatı üçün ETSN-də daxili elektron sənəd sistemi (Cəza Protokollarını İdarəetmə Sistemi).
- Ekoloji uyğunsuzluğa görə cərimələrin səviyyəsi son zamanlar artıb və bu, çirkləndiricilərə daha güclü təsir göstərib. Son yeniləmələr 2016-cı ilin noyabrında edilib. Ağacların qeyri-qanuni kəsilməsinə görə bəzi cərimələrin məbləği 2 və ya 3 dəfə artırılıb. Baş Prokurorluq və ETSN-nin Meşələrin İnkişafı Xidməti cərimələrin səviyyəsini kafi hesab edir.
- İnzibati Xətalər və Cinayət məəcəllələrinə yenidən baxılır.
- Bəzi hallarda, inzibati cərimələr tətbiq edilməzdən əvvəl şirkətlərin uyğunluğunu təmin etmək üçün tədbirlər planlarından istifadə olunur.
- Qeyri-cinayət işləri üzrə 2020-ci ildə Baş Prokurorluğun nəzdində yaradılmış 14 nəfərdən ibarət idarə hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən törədilmiş cinayətlərə baxır. İdarə qeyri-qanuni fəaliyyətə son qoymaları üçün özəl sektor şirkətlərinə xəbərdarlıq edə bilər.
- qeyri-cinayət işləri üzrə idarə DETX ilə sıx əməkdaşlıq edir və prokurorlarına bəzi ekoloji təlimlər (xüsusən də prokurorları DETX-yə göndərməklə) və onlayn təlimlər keçir.

91. Təhlil nəticəsində Azərbaycanda uyğunsuzluğa görə cəzaların və icra tədbirlərinin təkmilləşdirilməsi üçün istiqamətlər müəyyən edilib:

- Ekoloji uyğunsuzluğa görə cərimələr inflyasiya ilə əlaqəli indeksləşdirilməlidir.
- Nadir hallarda tətbiq olunan cinayət sanksiyaları da daxil olmaqla bütün tətbiq vasitələrindən istifadə olunmalıdır.
- Zəruri hallarda, ictimai nəzarət altında olan sənaye/tullantı obyektləri də daxil olmaqla, sənaye/tullantı obyektlərinə qarşı cinayət sanksiyaları tətbiq edilməlidir. Cinayət sanksiyalarının böyük əksəriyyətinin meşə təsərrüfatı, balıqçılıq və ovçuluqda tətbiq olunduğu görünür. Bunların ətraf mühitə əhəmiyyətli təsiri ola bilsə də, genişmiqyaslı sənaye obyektlərinin təsiri daha dağıdıcı ola bilər.
- Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində tətbiqi asanlaşdırmaq üçün verilmiş müəyyən təriflərə yenidən baxılmalıdır. Xüsusilə, 248-ci maddədə "əhəmiyyətli zərər", 251-ci maddədə "havanın çirklənməsi və ya digər təbii xassələrinin dəyişdirilməsi" və 255-ci maddədə "əhəmiyyətli dəyişiklik" anlayışı müəyyən edilməlidir.

İstinadlar

- AİB (2019), *Azərbaycan 2019-2023 - Şaxələndirilmiş və inklüziv artımın təşviqi*. Asiya İnkişaf Bankı. [1]
- Şərq Tərəfdaşlığı Ölkələri üçün Avropa İttifaqının Su Təşəbbüsü (2022), Azərbaycanın Su Siyasətinin Əsas Məqamları. [5]
- Avropa Komissiyası (2001), “Üzv Dövlətlərdə ekoloji yoxlamalar üçün minimum meyarları nəzərdə tutan Avropa Parlamentinin və Şurasının 4 aprel 2001-ci il tarixli 2001/331/EC Tövsiyəsi”, *Rəsmi Jurnal*, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/environmental-inspections-minimum-criteria.html> (müraciət tarixi: 30 may 2023). [6]
- Azərbaycan Hökuməti (2020), *Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti haqqında*. [8]
- Azərbaycan Hökuməti (2000), *Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər haqqında Qanunu*. [11]
- INECE (2009), *Ekoloji uyğunluğun prinsipləri və tətbiqinə dair Təlimat kitabçası*, Ekoloji uyğunluğun prinsipləri və tətbiqi üzrə Beynəlxalq Şəbəkə - Vaşinqton, Kolumbiya dairəsi. [7]
- Mahmudov N. (2022), *Azərbaycanın Dövlət Ekoloji Təhlükəsizliyi Xidməti tərəfindən aparılan yoxlamalar*, daha güclü ekoloji davamlılıq üçün ekoloji uyğunluq təminatına dair EU4Environment Fəaliyyəti seminarında təqdimat, https://www.slideshare.net/OECD_ENV/azerbaijani-inspectionpdf. [10]
- Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (2023), “Ekoloji vəziyyət” veb-səhifəsi, <https://eco.gov.az/az/ekoloji-siyaset/azerbaycan-respublikasinda-ekoloji-veziyyet> (müraciət tarixi: 16 may 2023). [2]
- İƏİT (2005), *Ekoloji uyğunluq təminatının maliyyələşdirilməsi: Beynəlxalq təcrübədən öyrənilən dərslər*, İƏİT, Paris. [9]
- İƏİT (2019), “Ölkələrdə və bölgələrdə PM2.5-ə məruz qalma”, İƏİT (məlumat bazası), <https://data.oecd.org/air/air-pollution-exposure.htm>. [3]
- ÜST (2021), “ÜST-nin havanın keyfiyyətinə dair təlimatlar hansılardır?”, veb-səhifə. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/what-are-the-who-air-quality-guidelines>. [4]

Əlavə I. Maraqlı tərəflərin Azərbaycanın paytaxtı Bakıya missiya səfəri çərçivəsində görüşü

Hesabat müəllifləri hesabat üçün məlumat toplamaq üçün 13-17 mart 2023-cü il tarixlərində Azərbaycanın paytaxtı Bakıya missiya səfəri çərçivəsində aşağıdakı maraqlı tərəflərlə görüşüblər:

- Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi:
  - Ekoloji siyasət şöbəsi: Müdir Faiq Mütəllibov və Baş məsləhətçi Qızılgül Həsənova.
  - Dövlət Ekoloji Təhlükəsizlik Xidməti (DETX): Ətraf Mühitin Mühafizəsi şöbəsinin müdiri Sadiq Darafarin; DETX-nin Hüquq şöbəsinin müdiri Ataxan Bədəlov; Baş məsləhətçi - müfəttiş Bəxtiyar Seyidov; Baş məsləhətçi - müfəttiş Akif Qəhrəmanov; Baş məsləhətçi - müfəttiş Elşad Hacıyev; və 11 saylı Regional Ekologiya və Təbii Sərvətlər İdarəsində alt-bölmə rəisi Rafiq Adilov.
  - Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyi: Layihələrin və ekoloji normativ sənədlərin ekspertizası şöbəsinin Baş eksperti Sənan Rəsulov; Təbiətdən istifadənin tənzimlənməsi şöbəsinin müdiri Fariz Qasımov; İdxal--İxrac Əməliyyatları üzrə Nəzarət Baş İdarəsinin rəisi Asif Adilov; və Baş hüquqşünas Rövşən Cabbarov.
  - Xəzər Kompleks Ekoloji Monitoring İdarəsi: Rəis müavini Ceyhun Muradov; Baş ekspert Rəna Allahverdiyeva; Aparıcı ekspert Elcan Yunuszadə.
  - Hüquq və İnsan Resursları şöbəsi: Hüquqi təminat sektorunun müdiri Anar Alməmmədov.
  - Ətraf mühitin və təbii sərvətlərin idarə edilməsi şöbəsi: Ətraf mühitin və təbii sərvətlərin idarə edilməsi şöbəsinin müdir müavini Kənan Kərimli; Sektor müdiri Amil Səfiyev.
  - Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidməti: Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması Xidməti şöbəsinin müdiri Vüsal Cabbarlı.
  - Meşələrin İnkişafı Xidməti: Meşə Təsərrüfatının İnkişafı Xidməti, Meşələrin Mühafizəsi İdarəsinin Baş məsləhətçisi Sehran Qənberov.
  - Ekoloji Maarifləndirmə və Kommunikasiya Şöbəsi: Şöbə müdiri və Orhus Konvensiyası üzrə koordinator Səyyarə Məmmədova.

- "AzeLab" MMC, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi: Müdir Ramina Abdullayeva; və Müdir müavini Şəhla Lətifova.
- İqtisadiyyat Nazirliyi:
  - Sahibkarlığın inkişafı siyasəti və tənzimlənməsi şöbəsi: Müdir müavini Zaur Nuruyev; Baş məsləhətçi Nurlan Kərimov.
  - Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq şöbəsinin məsləhətçisi Gülər Abbasova.
- Ədliyyə Nazirliyi: Dövlət Reyestrleri İdarəsinin rəhbəri Seymur İsmayılov; və Dövlət Reyestri Şöbəsinin eksperti Anar Quliyev.
- Daxili İşlər Nazirliyi: Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsində Şöbə müdiri, polis polkovniki Tamraz Əliyev.
- Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu: Cinayət təqibindən kənar icraatlar İdarəsinin rəisi Elnur Musayev; Baş prokurorun köməkçisi Vüsal Əliyev.
- Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyi: Sədr Samir İdayətov; İdarə Heyəti sədrinin müavini Elçin Məcidov; Geoloji ekspertizanın təşkili üzrə müdir Ramilə Nəzərova; Monitoring və Nəzarət İdarəsinin rəisi Zaur Səidi.
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR): Ətraf mühit və enerjiyə keçid məsələləri üzrə müdir Azər Əliyev; Dekarbonizasiya və ekoloji layihələrin idarə edilməsi üzrə müdir müavini Fuad Yusufli; Ekoloji monitoring İdarəsinin direktor müavini Hikmət Zeynalov; Dekarbonizasiya üzrə Baş mühəndis Rakif Qafarov.
- "AzerGold" mədən şirkəti: Səhiyyə, Təhlükəsizlik və Ətraf Mühit Şöbəsinin Baş ekoloqu Fərid Murtuzov; Sağlamlıq, Əməyin Təhlükəsizliyi və Ətraf Mühit İdarəsinin Ekologiya Bölməsinin müdir müavini Könül Şirin; Səhiyyə, Əməyin Təhlükəsizliyi və Ətraf Mühit İdarəsinin Ekologiya Bölməsinin eksperti İlkin Bağirov.
- Qafqaz üçün Regional Ekoloji Mərkəzin (REM Qafqaz) Azərbaycan Filialı: Qafqaz üçün Regional Ekoloji Mərkəzin (REM Qafqaz) Azərbaycan Filialının direktoru Yaşar Kərimov.

Əlavə II. Azərbaycanda istifadə olunan ekoloji yoxlama suallarının nümunəsi

- Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə bağlı dövlət ekoloji ekspertinin rəyi varmı?
- Müəssisənin istismarı, eləcə də tullantıların emalı zamanı təbii su obyektlərinə hansı zərərli təsirlər olur?
- Çirkab suları su obyektlərinə axıdılırmı?
- Sənaye və məişət çirkab sularının ətraf mühitə axıdılması zamanı ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi aparılırmı?
- Atmosferə atılan çirkləndiricilərin kəmiyyət və keyfiyyət parametrləri, mütəşəkkil (ölçülə bilən) və qeyri-mütəşəkkil (ölçülməz) mənbələrin parametrləri qanunidirmi?
- Müəssisədə təhlükəli və təhlükəsiz tullantıların idarə olunması ilə bağlı vəziyyət necədir?
- Atmosfer qaz təmizləyici və toz yığan qurğuların tədarükü, istifadəsi və qeydiyyatı düzgün aparılırmı?
- Müəssisədə qaz təmizləyici və toz yığan qurğular varmı və mütəşəkkil və qeyri-mütəşəkkil mənbələrin parametrləri qanunidirmi?
- Müəssisənin istismarı, eləcə də tullantıların emalı zamanı təbii su obyektlərinə hansı zərərli təsirlər olur?
- Yaranan tullantı sularının kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri, təmizlənməsi və qanuni utilizasiyası ilə bağlı vəziyyət necədir?
- Ətraf mühitə zərərli fiziki təsirlərin (səs-küy, vibrasiya) qarşısını almaq və aradan qaldırmaq üçün lazımi tədbirlər görülürmü?
- Sənaye məşəli təhlükəli, təhlükəsiz və məişət tullantıları ilə bağlı mühasibat və hesabatlılıq, kəmiyyət idarəetməsi və müqavilələrin vəziyyəti necədir?
- Yaranan çirkab sularının kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri, təmizlənməsi Sənaye və məişət çirkab sularının ətraf mühitə axıdılması zamanı ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi aparılırmı?
- Çirkab suları ekoloji cəhətdən təhlükəli hesab olunan iqtisadi və ya digər fəaliyyətləri həyata keçirmək üçün su obyektlərinə axıdılırmı?

- Su obyektlerinin çirkl nmesinin, tıxanmasının və suyun zərərlə təsirlərinin qarşısını alan cihaz və avadanlıqlar varmı?
- Su obyektlerinin mühafizə rejiminin pozulması nəticəsində drenaj sahələrində suyun çirklənməsi halları varmı?

Mənbə: ETSN

Əlavə III. Beynəlxalq təcrübə əsasında ekoloji yoxlamaların aparılması üzrə Təlimat

Ekoloji yoxlama üzrə beynəlxalq qabaqcıl təcrübə:

Qabaqcıl beynəlxalq təcrübə əsasında ekoloji yoxlamaların planlaşdırılması və aparılması ilə bağlı bir neçə ümumi məqam var:

1. Təkcə təsadüfi yoxlamalar uyğunluğu təmin etməyəcəkdir. Uyğunluq təminatı alətləri və yanaşmaları toplusu operator məlumatlarının qaytarılması, nümunələrin götürülməsi, ictimai şikayətlərə və ya ekoloji insidentlərə adekvat reaksiya; əhəmiyyətli uyğunsuzluq aşkar edildikdə müvafiq, ədalətli və vaxtında icra; təhsil, təbliğat və s. ilə birlikdə istifadə edilməlidir.
2. Yoxlamanın “hamıya uyğun bir ölçü” forması yoxdur. Hər bir yoxlama yoxlanılan qurumun riskinə, sektoruna, fəaliyyətinə, unikallığına və s. uyğunlaşdırılmalıdır. İdeal olaraq, yoxlama icazə əsasında aparılır, lakin icazə ilə əhatə olunmayan digər sahələrə də diqqət yetirilməlidir (məsələn, tullantıların idarə olunması ümumiyyətlə su mühitindən istifadə üçün icazəyə daxil deyil). Yoxlama siyahıları, onlara ciddi şəkildə əməl edilmədiyi müddətcə, faydalı ola bilər. Müfəttişin həmişə icazənin son versiyasına çıxış imkanı olmalıdır. Uyğunluq onsuz qiymətləndirilə bilməz.
3. Risk qiymətləndirməsi prosesi tənzimlənən fəaliyyətlərə və mövcud resurslara uyğun olmalıdır. Ümumiyyətlə, bütün aşağı riskli fəaliyyətlərin proqramlaşdırılmış, lakin daha az tez-tez yoxlanılmasını təmin etməkdənsə, yüksək riskli fəaliyyətləri daha tez-tez yoxlamaq daha yaxşı olardı. Bütün aşağı riskli fəaliyyətləri yoxlamaq əvəzinə, fəaliyyətlərdən təsadüfi bir nümunə götürmək sektorun və ya fəaliyyət növünün necə fəaliyyət göstərdiyi barədə fikir verə bilər. Genişmiqyaslı əhəmiyyətli pozuntular aşkar edilərsə, bütün fəaliyyət növlərinin yoxlanılması proqramı nəzərdən keçirilməlidir.
4. Tənzimləyici təşkilat, təşkilatın (yaxud onun nazirlik və ya hökumət kimi tabe olduğu təşkilatın) prioritet mövzularını, məsələn, risk qiymətləndirməsi prosesində emissiyalara təsir edən iqlim dəyişikliyinə azaldılması və ya biomüxtəlifliyin artmasını və s. əhatə etməlidir, əgər əhatə etmirsə tənzimləyici təşkilatın öz məqsədlərinə çatacağı və ya daha yüksək səviyyəli milli məqsədlərə nail olunmasına töhfə verəcəyi ehtimalı azdır.
5. Yoxlama prosesi adətən üç komponentə bölünür: hazırlıq, yerində icra və hesabat. Hazırlıq ən çox diqqətdən kənar qalan hissədir, lakin obyektin mürəkkəbliyindən və qiymətləndiriləcək məlumatın miqdarından asılı olaraq icrası qədər eyni müddəti tələb edə bilər. Hazırlığa daxildir:

- icazənin və hər hansı qərar sənədinin oxunması və ətraf mühit üçün risklərin müəyyən edilməsi
  - əvvəlki yoxlama hesabatlarının oxunması, əvvəlki problemlərin müəyyən edilməsi və icra tədbirlərinin görülmə-görülmeməsi; bunun audit yoxlaması (əməliyyatların hərtərəfli və məhkəmə ekspertizası), məqsədyönlü yoxlama (bir və ya bir neçə maraq/narahatlıq sahəsinə diqqət yetirməklə) və ya ümumi yoxlama (bütün əməliyyatın icmalı) olub-olmadığının müəyyən edilməsi
  - müfəttiş obyektə gəzərkən diqqətini əsas sahələrə yönəltməsinə kömək etmək üçün müfəttişin şəxsi yoxlama siyahısının hazırlanması və sualların verilməsi, lakin yoxlama siyahısına kor-koranə əməl edilməməsi - problemlər ortaya çıxdıqda müfəttişlər diqqət mərkəzlərini dəyişməlidirlər
  - ofisə qayıtdıqdan sonra işlənməsini asanlaşdıran sənədlərin tərtib edilməsi
  - obyektəki əvvəlki əlaqələndirici şəxslərin müəyyən edilməsi
  - obyektin yeri və planı ilə tanışlıq, beləliklə, necə çatacağını və hara gedəcəyini bilmək
  - obyekt üçün sağlamlıq və təhlükəsizlik risklərinin qiymətləndirilməsinin yoxlanılması, hər hansı riskin müəyyən edilib-edilmədiyini və müfəttişin Fərdi mühafizə vasitələri (FMV) kimi riski azaltmaq üçün lazımı nəzarətə malik olub-olmadığının qeyd edilməsi
  - obyektə gözlənilən FMV-nin müəyyən edilməsi (məsələn, yaxşı görünən geyim, qoruyucu çəkmələr, kaska, eşitmə qoruyucu, qoruyucu eynək, maska, əlcək, suvadavamlı şalvar, dəyişik şalvar, günəşdən qoruyucu krem) və müfəttişdə bunların olmasının və ya operatorun onları təmin edə biləcəyinin müəyyənləşdirilməsi
  - kənd təsərrüfatı sahələrində biotəhlükəsizliyi təmin etmək üçün müfəttişlərin çəkmələrinin sterilizə olunmaya ehtiyaclarının olub-olmadıqlarının müəyyən edilməsi; və onların öz avadanlıqlarına ehtiyaclarının olub-olmamasının və ya obyektəki avadanlıqlardan istifadə edib edə bilməyəcəklərinin müəyyənləşdirilməsi
  - obyektə hər hansı məlum zorakılıq və aqressiyanın olub-olmadığının müəyyən edilməsi və ardınca riskin idarə edilməsi, məsələn, iki məsul şəxslə (məsələn, müfəttişlər və ya menecerlər) iştirak, müəyyən edilə bilməyən nəqliyyat vasitəsindən istifadə edilməsi və ya polisin iştirakının tələb edilməsi
  - müfəttişin üzərində şəxsiyyət vəsiqəsi, dəftər və qələmlər, şarj olunmuş mobil telefon və batareyası şarj olunmuş kameranın olmasının təmin edilməsi
  - müfəttişlərin nümunə götürmə avadanlığına, məsələn, zonda/vedrəyə, butulkalara, sübut çantalarına ehtiyacının olub-olmadığının müəyyən edilməsi
  - müfəttiş təkbaşına və ya məsafədən işləyirsə, müfəttişin rəhbərinin müfəttişin təhlükəsizlikdə və yaxşı olduğunu bilməsi üçün qoruyucu örtüyə ehtiyacının olduğunun nəzərə alınması
6. Avropada müntəzəm planlı yerində yoxlama, adətən, daha yüksək riskli daha mürəkkəb obyekt üçün yerində 2 gündən az, daha az riskli fəaliyyətlər üçün isə bəlkə də bir neçə saat çəkə bilər. Müfəttişlər planlarına sadıq qalmağa çalışmalıdırlar, dərhal həll edilməli olan əhəmiyyətli uyğunsuzluğu müşahidə etmədikcə, obyekt operatorunun onları yayındırmasına imkan verməməlidir.
7. Hesabatlar, bir qayda olaraq, fəaliyyətdən sonra (yoxlama zamanı bütün ciddi pozuntuların bildirildiyi təqdirdə) 2 həftə ərzində yerlərdə və ya ofisdə tərtib edilə bilər. Norma, operatora başa düşülən bir dildə ideal şəkildə yazılmış qısa bir hesabatdır (fəaliyyətin miqyasından asılı olaraq 1-10 səhifə).
8. Yerində hesabat verilirə, bir sıra protokollara (bunlardan bəziləri də hazırlığın bir hissəsidir) riayət edilməlidir, o cümlədən:
- hər hansı planlaşdırılmış yoxlama fəaliyyəti üçün hər zaman sağlamlıq və təhlükəsizlik riskinin qiymətləndirilməsi
  - yoxlanılacaq obyekt üçün əvvəlki sağlamlıq və təhlükəsizlik risklərinin qiymətləndirilməsinin yoxlanılması, müəyyən edilmiş hər hansı riskin və müfəttişin FMV kimi riski azaltmaq üçün lazımı nəzarətə malik olub-olmadığının qeyd edilməsi

- Yaxşı görünən geyim, qoruyucu çəkmələr, kaska, eşitmə qoruyucu, qoruyucu eynək, maska, əlcək, suydavamlı şalvar, dəyişik şalvar, günəşdən qoruyucu krem kimi obyektə gözlənilən FMV-nin müəyyən edilməsi
- kənd təsərrüfatı sahələrində biotəhlükəsizliyi təmin etmək üçün müfəttişlərin çəkmələrinin sterilizə olunmaya ehtiyaclarının olub-olmadıqlarının müəyyən edilməsi
- müfəttişlərin lazımı peyvəndləmə və ya immunlaşdırma ilə bağlı məlumatlı olduğundan əmin olmaq
- yoxlanılacaq obyektə hər hansı zorakılıq və aqressiya keçmişinin olub-olmadığının yoxlanılması, risklə üzləşdikdə riskləri idarə etmək üçün tədbirlərin görülməsi, məsələn, həmkarların qarşından gələn səfər barədə məlumatlandırılması, iki məsul şəxsə (məsələn, müfəttişlər və ya menecerlər) iştirak, müəyyən edilə bilməyən nəqliyyat vasitəsindən istifadə etməsi və ya polis iştirakının tələb edilməsi
- hər hansı bir şəkildə təhdid və ya qorxu hiss edərsə, müəssisəni tərk etməli və təhlükəsizliyinə risk yarandıqda dərhal polisə müraciət etməlidir
- yoxlanılmış obyektin operatoru tərəfindən verilən sağlamlıq və təhlükəsizlik təlimatlarına əməl edilməsi
- lazım olduğu təqdirdə cəld çıxışa imkan verən təyin olunmuş dayanacaqda park edilməsi
- heç vaxt müfəttişin təlim keçmədiyi və ya müvafiq FMV-yə malik olmadığı hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmama
- tək işlədiyi təqdirdə, rəhbərinə hazırlıqları barədə və qayıtdıqdan sonra isə təhlükəsizliyi barədə məlumat verməlidir
- həmişə üzərində rəsmi şəxsiyyət vəsiqəsi/zəmanət kartı və şarj olunmuş mobil telefonun daşınması; obyektə daxil olarkən zəmanət kartının təqdim edilməsi
- müəyyən edilmiş hər hansı yeni sağlamlıq və təhlükəsizlik riskləri barədə məlumat verilməsi və yaşanmış hər hansı zorakılıq və ya aqressiya halının qeyd edilməsi
- ofisə geri qayıtdıqdan sonra təhlükəsizliyi barədə məlumatın verilməsi.

Yoxlamaya dair təlimat üçün faydalı resurslar:

- Bir sıra fəaliyyətləri, medianı (məsələn, tullantıları) əhatə edən müxtəlif IMPEL rəhbəredici sənədləri: [Alətlər | Impel](#)
- [Yoxlamaların planlaşdırılması və icrasında IED-in tətbiqi üçün IMPEL Təlimatı xüsusilə aktualdır.](#)
- [Çirkəndirici tullantıların aradan qaldırılması üzrə milli sistemin \(NPDES\) uyğunluq yoxlaması üzrə Təlimat](#)
- [Avropa Komissiyasının Tullantıların idarə edilməsi əməliyyatlarına icazələrin verilməsi və yoxlanılması üzrə praktiki təlimat kitabçası](#)

Risk qiymətləndirməsi: IMPEL IRAM aləti

[İntegrir Riskin Qiymətləndirməsi Metodunun \(IRAM\) həyata keçirilməsinin dəstəklənməsi | Impel](#), ehtimal ki, birdən çox ölkədə istifadə olunan yeganə risk qiymətləndirmə sistemidir. Risk qiymətləndirməsi heç bir halda dəqiq bir elm deyil və ona həmişə olduqca ehtiyatla yanaşılmalıdır.

IRAM metoduna görə, risk = təhdid (təsir) x ehtimal. Əksər risk sistemləri, əslində, təhdid sistemləridir, çünki ehtimalları yaxşı idarə etmirlər. Ehtimal ümumiyyətlə ən yaxşı halda əvvəlki uyğunluq tarixçəsi kimi əvvəlki biliklərə əsaslanır.

Veb-alət və məlumat bazası <https://iram-impel.nrw.de/lip/authenticate.do> veb-ünvanından əldə edilə bilər.

Qeydlər

¹ Azərbaycan Dövlət Mineral Xammal Ehtiyatlarından İstifadə Agentliyinin Nizamnaməsində göstərilir ki, onun vəzifələrindən biri də "yeraltından istifadə və onun mühafizəsi sahəsində qanunvericiliyə əməl olunmasına nəzarət etmək məqsədilə yoxlamalar aparmaq, icrası məcburi olan göstərişlər vermək və bundan irəli gələn digər tədbirlər görmək"dir.

² "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Qanunun 28-ci maddəsinə əsasən, aşkar edilmiş pozuntu insanların həyatı və ya sağlamlığına, ətraf mühitə, dövlətin əmlak mənafeələrinə əhəmiyyətli və birbaşa təhlükə yaratdıqda və ya əhəmiyyətli ziyan vurduqda; pozuntunu dərhal aradan qaldırmaq mümkün olmadıqda; təftiş orqanının nəzarəti sahəsində məhdudlaşdırıcı tədbirlərin mümkünlüyü qanunla nəzərdə tutulduqda məhdudlaşdırıcı tədbirlər tətbiq edilə bilər. Məhdudlaşdırıcı tədbirlər aşağıdakılardan ibarət ola bilər: fərdi istehsal proseslərinin dayandırılması; istehsalın dayandırılması; malların satışının dayandırılması; malların istehsalının qadağan edilməsi; malların satışının qadağan edilməsi; malların dövriyyədən çıxarılması; malların geri çağırılması; malların emalı, təkrar emalı, təyinatının dəyişdirilməsi; ştat üzvünün (üzvlərinin) kənarlaşdırılması; işlərin və xidmətlərin dayandırılması.

³ Ekoloji pasport müəssisə tərəfindən hazırlanır və ETSN-nin Dövlət Ekoloji Ekspertiza Agentliyi tərəfindən təsdiq edilir. Bu, əlavə sənəddir. Pasporta müəssisənin təbii ehtiyatlardan istifadəsi və ətraf mühitə təsiri barədə məlumatlar daxildir. Hər bir müəssisə ekoloji məsələlər üzrə məlumat bazası yaratmaq üçün bu pasportdan istifadə edir.

⁴ Ekoloji ekspertiza rəyi ekoloji icazəyə bərabər olan mütləq sənəddir. Ekoloji ekspertiza rəyi dövlət ekoloji ekspertizasının nəticələrinə əsasən tərtib edilir və 5 (beş) il müddətində qüvvədədir. Onda layihələrin həyata keçirilməsinin məqsədəuyğunluğu və ətraf mühitə təsirin məqbul səviyyələri barədə nəticələr var.

⁵ "Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrin, ona fiziki təsir mənbələrinin inventarlaşdırılması üçün icazə"nin verilməsi üçün tələb olunan 2 TG (hava, su, bərk məişət tullantıları) statistik hesabatında müəssisə tərəfindən ətraf mühitə atılan və yerləşdirilmiş tullantıların ümumi miqdarı göstərilir.

Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir

EU4Environment

Green Economy in Eastern Partner Countries

Azərbaycanda ekoloji yoxlamalar və uyğunluğun təmin edilməsi

Ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarına riayət olunmasının təmin edilməsi ölkələrin ekoloji məqsədlərinə nail olmaq və çirklənməni azaltmaq üçün əsasdır.

Effektiv ekoloji uyğunluq təminatı sistemi (CAS) keyfiyyətli ekoloji qaydalar və icazələrdən ibarətdir; ekoloji müfəttişlik də daxil olmaqla adekvat institutional quruluş; uyğunluğun möhkəm monitorinqi; funksional icra hərəkəti və könüllü uyğunluğun proaktiv təşviqi. Effektiv və vaxtında aparılan yoxlamalar şirkətlərin qaydalara uyğunluğunun monitorinqi və təşviqi, habelə uyğunsuzluğa çevik reaksiyanın təmin edilməsi üçün çox vacibdir.

Bu sənəd Azərbaycanın ətraf mühit ilə məşğul olan təşkilatlara ətraf mühitə uyğunluğu gücləndirmək üçün fəaliyyətləri prioritetləşdirmək və planlaşdırmaqda kömək etmək məqsədi daşıyır. O, ölkədə ekoloji yoxlamaların çərçivəsini və Azərbaycanın ekoloji uyğunluq təminatı sisteminin digər aspektlərini təhlil edir. Nəhayət, o, yaxşı beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan əlavə təkmilləşdirmələri tövsiyə edir.

Bu hesabat AI-nin Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində yaşıl iqtisadiyyatı və ətraf mühitin yaxşılaşdırılmasını təşviq edən AI tərəfindən maliyyələşdirilən EU4Environment proqramı çərçivəsində həyata keçirilən ekoloji uyğunluğun təmin edilməsi sistemi ölkə icmalının bir hissəsidir.

Daha ətraflı məlumat üçün:

Xanım Olga OLSON (OECD): olga.olson@oecd.org

Cənab Krzysztof MICHALAK (OECD): krzysztof.michalak@oecd.org

Şəkil

©Shutterstock.com/yanatul

Action implemented by:

